

## **Burgers over representatie en niet-stemmen**

### ***Kwalitatief onderzoek ten behoeve van het Sociaal en Cultureel Planbureau***

Judith ter Berg en Yolanda Schothorst

November 2017

Projectnummer: H4284

# Inhoud

<b>1</b>	<b>Inleiding</b>	<b>1</b>
<b>2</b>	<b>Onderzoeksverantwoording</b>	<b>2</b>
2.1	Opzet en uitvoering van het onderzoek	2
2.2	Interpretatie rapportage	3
2.3	Impressie van de gesprekken	3
<b>3</b>	<b>Representatie</b>	<b>5</b>
3.1	Associaties bij representatie	5
3.2	Voorwaarden voor een goed vertegenwoordigerschap in het dagelijks leven	8
3.3	De opvattingen over volksvertegenwoordigers	12
3.4	Rol van politieke partijen en rol van volksvertegenwoordigers	17
<b>4</b>	<b>Opvattingen over (niet-)stemmen</b>	<b>21</b>
4.1	Wel en niet-stemmen	21
4.2	Redenen om wel en niet te stemmen	21
4.3	Gevolgen van niet-stemmen	24
4.4	Maatregelen om niet-stemmen te verminderen	25
<b>5</b>	<b>Thema's nader bekeken</b>	<b>28</b>
5.1	Thema 1: Machtsvorming en compromissen	28
5.2	Thema 2: Waarover moet het gaan in de Tweede Kamer?	30
5.3	Thema 3: Politieke partijen	32
5.4	Thema 4: Directe democratie en referenda	34
5.5	Thema 5: Parlement en rechterlijke macht	37
<b>6</b>	<b>Lessen uit de gesprekken</b>	<b>39</b>
<b>7</b>	<b>Slotbeschouwing</b>	<b>42</b>
	Bijlage 1 Vragenlijst uitnodiging	
	Bijlage 2 Overzicht deelnemers	
	Bijlage 3 Gesprekspuntenlijst	

## 1 Inleiding

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) voert op verzoek van de Staatscommissie Parlementair stelsel een onderzoek uit naar representatie en (niet-)stemmen. Daarnaast is het SCP zelf bezig met een onderzoek naar niet-stemmen, waarvan de uitkomsten in de loop van 2018 worden verwacht. Ten behoeve van beide onderzoeken was kwalitatief onderzoek gewenst: focusgroepen Representatie en Niet-stemmers (REN).

Centraal in dit kwalitatieve onderzoek staan de vragen:

- Hoe kijken Nederlanders aan tegen de manier waarop zij worden gerepresenteerd in de huidige Nederlandse democratie?
- Hoe zou die representatie wat hen betreft kunnen worden verbeterd?
- Welke betekenis heeft (niet-)stemmen in het licht van de representatieve democratie?

Het kwalitatieve onderzoek is uitgevoerd door de onderzoeksbureaus Kantar Public en Ferro Explore!. Er zijn in totaal acht focusgroepen uitgevoerd, gelijk verdeeld over Kantar Public en Ferro Explore!.

Dit rapport beschrijft de onderzoeksresultaten van de vier focusgroepen die Kantar Public op 7 september 2017 in Amsterdam en 14 september 2017 in Assen heeft uitgevoerd. Hoofdstuk 2 geeft een verantwoording van de opzet en de uitvoering van het onderzoek. In hoofdstuk 3 wordt allereerst de visie van de deelnemers op representatie beschreven. Vervolgens gaan we in hoofdstuk 4 in op het al dan niet-stemmen. Daarna besteden we in hoofdstuk 5 aandacht aan een aantal door de Staatscommissie ingebrachte thema's. In hoofdstuk 6 komt de inbreng van de deelnemers ter afsluiting van het gesprek aan de orde. Hoofdstuk 7 vat de belangrijkste bevindingen samen, gevolgd door een kort slotwoord van de onderzoekers.

## 2 Onderzoeksverantwoording

### 2.1 Opzet en uitvoering van het onderzoek

Kantar Public heeft op 7 en 14 september 2017 groeps gesprekken in Amsterdam en Assen gevoerd. In overleg met het SCP is besloten om de groepen voornamelijk naar opleiding in te richten.

Het volgende steekproefdesign is gehanteerd voor de samenstelling van de groepen:

- middengroep Amsterdam: 31 – 65 jaar, middelbaar opgeleid (mbo tot en met hbo);
- laagopgeleide jongeren Amsterdam: 18 – 30 jaar, maximaal mbo2 opgeleid;
- lageropgeleide groep Assen: 20 – 70 jaar, tot en met mbo4 opgeleid
- hogeropgeleide groep Assen: 20 – 70 jaar, hbo en wo opgeleid

Overige selectiecriteria voor de groepen waren:

- iedereen kiesgerechtigd voor landelijke verkiezingen
- mix naar geslacht, gezinssituatie, bezigheden
- mix naar zekere stemmers, wisselende stemmers en niet-stemmers
- mix naar politieke voorkeur
- in Amsterdam een mix naar herkomst

De selectie van de deelnemers in Assen en de middengroep in Amsterdam is uitgevoerd via ons panel TNS NIPObase. Uit het panel is een gestratificeerde steekproef getrokken waarbij geselecteerd is op woonplaats en spreiding is aangebracht naar leeftijd, sekse en opleidingsniveau. Een willekeurige selectie van relevante panelleden uit de regio Amsterdam en Assen kreeg met behulp van een vragenlijst een uitnodiging voor deelname aan het onderzoek (zie bijlage 1). In totaal stuurden we 995 uitnodigingen in Amsterdam waarop 116 panelleden positief reageerden. Vanwege het feit dat we niet-stemmers in de groepen wilden hebben, hebben we een ruime steekproef van 2992 panelleden getrokken voor Assen en omgeving. 179 panelleden uit Assen en omgeving reageerden positief op onze uitnodiging. Met inachtneming van de criteria ten aanzien van leeftijd, geslacht en dagelijkse bezigheden is een selectie gemaakt.

De groep laagopgeleide jongeren is via een gespecialiseerd selectiebureau geworven.

Aangezien we onvoldoende aanmeldingen hadden voor de middengroep in Amsterdam om tot een evenwichtige groep te komen, is dit selectiebureau ook ingeschakeld om vier deelnemers voor deze groep te werven.

Om het thema van het onderzoek niet op voorhand weg te geven, zijn de deelnemers verhuuld uitgenodigd. De selectievragen zijn terug te vinden in de vragenlijst in bijlage 1.

In totaal hebben 28 personen deelgenomen aan de vier focusgroepen. Een overzicht van de achtergrondgegevens van de deelnemers is opgenomen in bijlage 2.

De opkomst in Assen was onverwacht laag met in beide groepen zes deelnemers. Ook in de voorbereidingen bleek al dat veel mensen na een aanvankelijke aanmelding alsnog niet mee wilden werken. Het is moeilijk om de vinger te leggen op de precieze verklaring hiervoor.

De focusgroepen zijn gevoerd aan de hand van een gesprekspuntenlijst die in overleg met het SCP is opgesteld (zie bijlage 3). Alle gesprekken hebben twee uur in beslag genomen.

De focusgroepen zijn gevoerd op onze onderzoekslocatie in Amsterdam en op een onderzoekslocatie in Assen. Onderzoekers van het SCP en geïnteresseerden van de Staatscommissie hebben de gesprekken in een andere ruimte simultaan gevolgd via een gesloten tv-circuit.

## 2.2 Interpretatie rapportage

Kwalitatief onderzoek stelt ons in staat inzicht te verkrijgen in opvattingen van mensen en de achterliggende verklaringen daarvan. Deze vorm van onderzoek is open en exploratief en gaat uit van wat de deelnemers zelf ter sprake brengen. Bij kwalitatief onderzoek gaat het om het beschrijven van de diversiteit aan opvattingen en niet om de frequentie waarmee bepaalde uitspraken worden gedaan.

De resultaten uit dit kwalitatieve onderzoek zijn niet generaliseerbaar naar de Nederlandse bevolking. Wel geven ze een beeld van de opvattingen die leven over de onderscheiden thema's. Opgenomen citaten dienen ter illustratie; de citaten van deelnemers zijn cursief en door dubbele aanhalingstekens aangegeven.

## 2.3 Impressie van de gesprekken

Doordat de selectie verhoudt heeft plaatsgevonden, zijn mensen niet op de hoogte wat het onderwerp van gesprek is. Dit is gedaan om te voorkomen dat al te 'betrokken' mensen deelnemen waardoor een selectieve groepssamenstelling ontstaat. Het is merkbaar dat deze aanpak zijn vruchten heeft afgeworpen, want zowel geïnteresseerden als volstrekt ongeïnteresseerden in politiek hebben deelgenomen aan het onderzoek.

### *Amsterdam*

De groepen zijn behoorlijk uiteenlopend in sfeer en deelname aan het gesprek. De middengroep is geïnteresseerd en alle deelnemers doen actief mee aan het gesprek. Ze vragen elkaar om uitleg bij sommige onderwerpen en dragen veel uit zichzelf aan. Ze komen over als een groep betrokken burgers die verder kijken dan hun eigen leefwereld en oog hebben voor de voor- en nadelen van de representatieve democratie. Gedurende het gesprek blijven ze 'erbij' en ook over de thema's 'machtsvorming en compromissen' en 'politieke partijen' hebben ze een duidelijke inbreng. Enkele deelnemers hebben wel een meer inhoudelijke inbreng dan andere, maar men betreft elkaar ook steeds weer bij het gesprek.

Bij de groep laagopgeleide jongeren blijkt dat het onderwerp vertegenwoordiging vrij ver van hen afstaat. Ze zijn weinig actief in het gesprek en moeten vaak door de gespreksleider worden uitgenodigd om hun mening te geven. Een paar van hen nemen vaker het woord; zij fungeren een beetje als 'vertegenwoordiger' van de groep. Het is de vraag of ze alle onderwerpen goed snappen, dat blijft soms in de lucht hangen. Het blijkt dat ze zich niet zo vertegenwoordigd voelen en ze dragen vaak voorbeelden uit het eigen leven aan om aan te geven wat er volgens hen misgaat. Duidelijk is dat ze in het eigen leven bezig zijn met zaken zoals werk, de zoektocht naar een betaalbare woning en de alsmaar stijgende zorgkosten en niet met de werking van de democratie.

### Assen

De groep lageropgeleiden en hogeropgeleiden in Assen tellen beide zes deelnemers. Zowel voor de lageropgeleide als de hogeropgeleide deelnemers geldt dat ze zich vrij terughoudend en genuanceerd opstellen. Er is teleurstelling over politici, maar ze verwoorden dit over het algemeen vriendelijk. Zelfs over zaken die hen na aan het hart liggen zoals de aardbevingsproblematiek, blijft de toon mild. Dit lijkt enerzijds te maken te hebben met het feit dat men zich in de regio vaak wat minder direct uit dan in Amsterdam gebruikelijk is, anderzijds lijken de deelnemers in Assen meer oog te hebben voor de complexiteit van thema's en uiten ze zich om die reden genuanceerder. In beide groepen zijn er deelnemers die actief betrokken zijn (geweest) bij de lokale politiek of bestuur; wellicht dat dit gegeven van invloed is geweest.

In de groep lageropgeleiden zijn er duidelijke verschillen in deelname aan het gesprek; een van de deelnemers neemt nauwelijks het woord en ook als hij wordt uitgenodigd om zijn mening te geven, blijkt dat hij het moeilijk vindt om zich te uiten. Het onderwerp staat ver van hem af en hij kan zich vinden in opvattingen van sommige gesprekspartners maar het blijft voor hem bij het meeluisteren en zo nodig instemmen. Een paar anderen zijn veel meer bereid om hun meningen te delen en stellen vragen aan elkaar of gaan op elkaar in. Voor een lageropgeleide groep maken ze eigenlijk een zeer genuanceerde en afgewogen indruk; ze dragen dilemma's aan in de huidige politiek en schuwen het inbrengen van mogelijke oplossingen niet.

De groep hogeropgeleiden is daarentegen geen standaard hoogopgeleide groep. Meestal formuleren hoogopgeleiden in meer abstracte termen en hebben ze sneller een helicopterview. Dat is deze groep deels aan de hand. Er zijn een paar deelnemers zeer betrokken bij het gesprek en het onderwerp en zij geven hun mening ook wel. Maar een paar anderen moet expliciet gevraagd worden om een reactie en dan blijkt het onderwerp vrij ver van ze af te staan en niet veel op te roepen.

De groepsgesprekken hebben plaatsgevonden terwijl de formatie van een nieuw kabinet nog bezig was. Naar ons idee heeft dit niet heel veel invloed gehad op het verloop van de gesprekken. De politiek is pas in de loop van het gesprek aan de orde gekomen. Er zijn in eerste instantie niet zoveel woorden vuil gemaakt aan de formatie. Wel dat het door de veelheid aan partijen moeilijker is om tot een regering te komen. In die zin wordt het eerder als een logisch gevolg gezien van de verkiezingsuitslag. Op latere momenten in de gesprekken blijkt wel dat het langdurige formatieproces diverse deelnemers een doorn in het oog is. Eveneens wordt in een paar groepen verbazing uitgesproken over het feit dat de twee na grootste partij niet betrokken is bij de onderhandelingen.

### 3 Representatie

Representatie ofwel vertegenwoordiging staat centraal in dit hoofdstuk. We starten met de associaties die de deelnemers hebben bij de term 'vertegenwoordiging' en vervolgens wordt ingegaan op welke manieren men er in het eigen leven mee te maken heeft. Tevens komt aan bod welke eisen men stelt aan een goede vertegenwoordiger. Daarna komt de houding ten opzichte van volksvertegenwoordigers aan de orde, wanneer een volksvertegenwoordiger een 'goede' volksvertegenwoordiger is en nog enkele zaken die verband houden met vertegenwoordiging in de Nederlandse politiek.

#### 3.1 Associaties bij representatie

Allereerst is geïnventariseerd welke associaties men heeft bij het begrip 'vertegenwoordiging'. Opvallend is dat in vrijwel elke groep eerst een stilte valt alvorens men associaties geeft; men moet het echt even tot zich laten doordringen. Vervolgens blijkt daarna het gesprek wel op gang te komen.

Onderstaand de resultaten van de verschillende groepen.

1 | associaties bij vertegenwoordiging

<b>Amsterdam</b>	<b>Assen</b>
<p><b>laagopgeleide jongeren</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• in alles, als je naar buiten loopt: huizen gebouwd, je loon</li> <li>• vertegenwoordigd met stemrecht</li> <li>• belasting betalen: veel inleveren, weinig terugkrijgen</li> <li>• blanco</li> <li>• leiders, Rutte, Tweede Kamer, Kabinet</li> </ul>	<p><b>lageropgeleiden</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• dat iemand namens jou iets regelt, iets organiseert, iets doet.</li> <li>• dat je opkomt voor iemand anders; dat je iemand zijn standpunt duidelijk maakt bij een andere organisatie</li> <li>• belangen behartigen</li> <li>• laat zien dat je er bent, meestal als een instantie of als een organisatie, soms ook als persoon.</li> <li>• met vertegenwoordigen meestal een grote groep erachter, een achterban</li> </ul>
<p><b>middengroep</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• iemand die jouw belangen behartigt</li> <li>• een (verkoop-) vertegenwoordiger</li> <li>• woordvoerder</li> <li>• op je werk, mensen die je belangen behartigen als je in de problemen zit</li> </ul> <p>politieke partijen, volksvertegenwoordigers</p>	<p><b>hogeropgeleiden</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• politiek</li> <li>• zelf vertegenwoordiger voor huurders van de woningbouw, bewoners van mijn wijk</li> <li>• vrijwilligerswerk, bestuursfuncties</li> <li>• ondernemingsraad</li> <li>• denk nog nergens aan</li> <li>• vakbond</li> <li>• zelf vertegenwoordiger van cliënten, dat het goed verloopt en dat ze krijgen waar ze recht op hebben</li> <li>• misschien sporters die Nederland vertegenwoordigen op de Olympische spelen</li> <li>• zelf vertegenwoordiger van dieren</li> </ul>

Opvallend in de associaties is dat in beide groepen in Amsterdam en door de hogeropgeleiden in Assen een relatie wordt gelegd met stemrecht en volksvertegenwoordiging. Verder is dominant in de associaties het 'behartigen van en opkomen voor belangen' van een groep of van een individu. Bij de laagopgeleide jongeren geven een paar deelnemers aan dat ze er geen beeld bij hebben en het niet weten. En er komt bij hen onmiddellijk een bepaalde onvrede naar boven (belasting betalen). Verder blijkt dat sommigen in de middengroep ook moeten denken aan het vertegenwoordigerschap in de zin van langs de deuren gaan. Dit wordt eveneens naar voren gebracht door iemand die voor zijn geloof als vertegenwoordiger op pad gaat.

De situaties waarin men vertegenwoordiging plaatst, zijn verschillend. In de middengroep in Amsterdam en beide groepen in Assen wordt een divers palet benoemd variërend van het vertegenwoordigen van personen die daar zelf niet (meer) toe in staat zijn, het optreden als vertegenwoordiger voor individuen bij rechtszaken/conflicten of voor groepen bijvoorbeeld een vereniging van eigenaren/huurders. De laagopgeleide jongeren in Amsterdam vinden het lastig en blijven bij de politiek. Met andere woorden: men denkt zowel aan individuele als aan groepsvertegenwoordiging.

De middengroep aan het woord:

- 3: *"Ja of in een rechtszaak bijvoorbeeld. De advocaat doet het woord voor je."*  
 1: *"Of als je een aanrijding hebt gehad en men komt er onderling niet uit. Dan ben je verzekerd en zij gaan uitzoeken of dat het wel of niet klopt."*  
 8: *"Ja rechtsbijstand."*  
 1: *"Ja, mensen die je nodig hebt, omdat ze het beter kunnen uitzoeken dan jij."*  
 8: *"Ja en zij weten alle wetten en regels."*

En de laagopgeleide jongeren:

- 6: *"Belasting betalen. We leveren veel in maar we krijgen er weinig voor terug."*  
 3: *"Ik ben blanco."*  
 7: *"Leiders, Rutte, Tweede Kamer, Kabinet."*  
 5: *"Ik weet het niet zo goed."*  
 6: *"Ik heb het er best vaak over, het is wel iets wat mij aangaat. Het is niet alleen maar van wat er al is, het zijn ook dingen die je tegenkomt."*  
 4: *"Ik dacht ook meer aan de Eerste en Tweede Kamer en het Kabinet."*

Lageropgeleiden in Assen:

- 5: *"Bijvoorbeeld in het bedrijfsleven, iemand die klanten af gaat voor het bedrijf. Sales manager of zo, de ouderwetse vertegenwoordiger."*  
 2: *"Die vertegenwoordigt het bedrijf tegenover de klant. Dus de achterban voor de mensen die het CDA kiezen."*  
 3: *"Vakbond."*  
 6: *"Ondernemersraad, Tweede Kamer, best veel aspecten."*

M: Welke in je eigen leven?

- 4: *"Als ik bij mensen over de vloer kom, zijn dat cliënten en dan kom ik als vertegenwoordiger van de thuiszorg waarbij ik werk. Dan geef je toch een visitekaartje af."*  
 6: *"Kan ook dat iemand anders hun vertegenwoordigt omdat ze zelf niet meer bij machte zijn, zoals advocaten."*



Hogeropgeleiden in Assen:

M: Wie zijn dan die vertegenwoordigers? Wat doen ze?

3: *“Ligt eraan hoe breed je het trekt. Ik vertegenwoordig de kinderen, dat je daar leiding aan geeft. Hoe breed trek je het.”*

7: *“Luisteren naar de achterban en daar een mening uit trekken. Maar dat doe ik niet bij de wijkbond.”*

Om te zorgen voor eenzelfde uitgangspositie is de deelnemers een definitie voorgelezen van vertegenwoordiging.

## 2 | definitie vertegenwoordiging

“Onder vertegenwoordiging verstaan we hier het zaken naar voren brengen en bespreken namens een grotere groep. Een vertegenwoordiger kan worden gekozen, maar kan het ook worden door toeval. Vertegenwoordiging kan informeel spelen (iemand neemt het in een discussie of conflict op voor de eigen groep of voor anderen) of als er formeel moet worden besloten of ingesproken voor een grote groep, bij voorbeeld in de ondernemingsraad in een bedrijf, aan de leerlingenraad op een school of in volksvertegenwoordigingen in de politiek.”

Vervolgens is gevraagd of ze zelf situaties hebben meegemaakt of kennen waarin ze te maken hebben gekregen met vertegenwoordiging.

In alle groepen worden nu andere situaties naar voren gebracht zoals de sportvereniging, klassenvertegenwoordiger op de middelbare school, klassenouder, bestuur van een carnavalsvereniging, vertegenwoordigd zijn bij een arbeidsconflict door de vakbond. De laagopgeleide jongeren denken hierbij aan vertegenwoordiger bij huurwoningen, de vakbond en Consumentenbond, en diverse buurtbelangen zoals een buurtbewoner die een Facebookpagina van de buurt bijhoudt, iemand die de parkeerplekken in de gaten houdt.

Een aantal mensen heeft zelf ervaring als vertegenwoordiger. In de middengroep in Amsterdam geven mensen aan dat ze klassenouder zijn (geweest), vertegenwoordiger zijn voor het onderhoud van de gemeenschappelijke tuin, op het werk zowel formeel als informeel voor de belangen van collega's opkomen.

De middengroep:

8: *“Als klassenouder ben je het eerste aanspreekpunt voor de leraren en dan communiceer je dat naar de andere ouders.”*

1: *“Ik denk dat je dat ook onbewust doet. Ik ben iemand die het altijd opneemt voor mijn collega's en hun belangen als ze dat niet durven.”*

3: *“We hebben achter ons een gezamenlijke tuin en dan ben ik de persoon die het contact met de tuinman onderhoudt, ook als er klachten zijn.”*

Bij de laagopgeleide jongeren geeft één van hen aan zelf vertegenwoordiger te zijn voor de bewoners van de huurflat waar ze woont, anderen hebben zich hier niet over uitgelaten.

Desgevraagd geven laagopgeleide jongeren aan dat een vertegenwoordigerschap bij een sportvereniging inhoudt dat de club een bepaalde groep vertegenwoordigt (zoals Ajax voor Amsterdam staat) en dat de club van alles regelt. Ze koppelen dit dus niet aan leden van de vereniging, een bestuur of teamleiders, vrijwillige krachten.

In Assen is het aantal deelnemers dat zelf als vertegenwoordiger functioneert opvallend groot; diverse zowel lager- als hogeropgeleiden zijn als zodanig actief. Een paar voorbeelden:

*“Ik ben voorzitter van de ondernemersraad van m'n bedrijf.” (hogeropgeleid).*

*“Volop. Toen ik zelfstandig naar Groningen kwam, namens een aantal jongeren organisaties, dat ik met vergaderingen ook in de weer was. Op een later moment in het kerkelijk werk en dan was je toch ook namens de leden bezig, meestal op de achtergrond, maar ik zat toch wel in het bestuur. Heb altijd het een en ander om handen. Schoolbestuur van de kinderen, van de ijsvereniging. Deelnemersraad van het pensioenfonds.” (lageropgeleid).*

*“Denk wel dat als er in ons team iets gebeurt dat ik namens het team iets overbreng naar mijn leidinggevende op kantoor.” (lageropgeleid)*

### 3.2 Voorwaarden voor een goed vertegenwoordigerschap in het dagelijks leven

Wanneer voel je goed vertegenwoordigd en wanneer niet? En aan welke voorwaarden moet een vertegenwoordiger voldoen om een goed vertegenwoordiger te zijn?

Allereerst de aspecten die een goed vertegenwoordigerschap tegenwerken. In de middengroep in Amsterdam wordt benoemd dat dat te maken heeft met het gevoel dat er niks voor je wordt gedaan (aan de hand van een voorbeeld over rechtsbijstand). Bij hogeropgeleiden in Assen wordt gezegd dat de gemeenteraad in Groningen hen soms een gevoel geeft van slecht vertegenwoordigd worden. Het kan hem ook zitten in een frauderende vertegenwoordiger van bijvoorbeeld een bewonersorganisatie.

Vervolgens is in alle groepen ingegaan op de aspecten die iemand tot een goede vertegenwoordiger maken.

De laagopgeleide jongeren in Amsterdam brengen behoorlijk wat eigenschappen in. Een goede vertegenwoordiger heeft volgens hen begrip voor hun situatie, denkt sociaal, denkt hetzelfde als zij, handelt niet uit eigenbelang. Al snel heeft deze groep het over voorbeelden die voor hen relevant zijn. Een greep uit de discussie:

1: *“Sociaal denken.”*

7: *“Hetzelfde denken.”*

3: *“Schuldsanering, dat is ook iemand die jouw belangen behartigt en voor jou gaat bellen.”*

1: *“Advocaat ook.”*

8: *“Niet uit eigenbelang.”*

Teruggebracht op eigenschappen die ze van belang vinden, hebben ze nog een aantal zaken. De vertegenwoordiger moet met concrete punten aan komen zetten, zelfverzekerd zijn, geheimhouding garanderen als dat nodig is, betrouwbaar en meedenkend zijn. Ze denken hierbij vooral aan individuele vertegenwoordiging.

De middengroep in Amsterdam geeft desgevraagd eveneens diverse kwalificaties waar een goede vertegenwoordiger aan dient te voldoen. In deze groep wordt benadrukt dat een goede vertegenwoordiger iemand is die niet terugdeinst om voor belangen op te komen. Een van hen verwoordt dit aldus:

*“We hebben een aantal jaar geleden een reorganisatie gehad bij het bedrijf waar ik nu werk. Dan mag je alles vragen, maar dan staat daar de directeur en dan durven mensen het niet meer te vragen. En dan zijn er vaak wat oudere mensen die wel wat durven te zeggen en lastigere kwesties aan de orde stellen.”*

Overige voorwaarden betreffen aspecten die te maken hebben met goed kunnen communiceren (luisteren en verwoorden), betrouwbaarheid in de zin van beloftes nakomen en eerlijk zijn, een bepaalde deskundigheid in huis hebben.

Ook in Assen is nagegaan wanneer men iemand een goed vertegenwoordiger vindt. Hier komen deels dezelfde voorwaarden naar voren zoals goed kunnen luisteren, goed kunnen communiceren, betrokken en begripvol zijn. Lageropgeleiden brengen nog specifiek in dat een vertegenwoordiger ‘overtuigend’ moet overkomen, hogeropgeleiden hebben het over een ‘kritische’ opstelling en ‘over de eigen schaduw heen kunnen stappen’ en daarmee uit zijn op het behalen van resultaat los van of dat overeenkomt met het eigenbelang.

De spontaan genoemde eigenschappen hebben we in onderstaand schema weergegeven.

3 | voorwaarden goede vertegenwoordiger

<b>Amsterdam</b>	<b>Assen</b>
<p><b>laagopgeleide jongeren</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• begrip voor problemen</li> <li>• sociaal denken</li> <li>• hetzelfde denken</li> <li>• regelt dingen voor je</li> <li>• niet uit eigenbelang handelen</li> <li>• concreet zijn</li> <li>• zelfverzekerd</li> <li>• met feiten naar voren komen</li> <li>• zwijgplicht</li> <li>• betrouwbaar</li> <li>• meedenkend</li> </ul>	<p><b>lageropgeleiden</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• iemand die opkomt voor je belangen</li> <li>• waar maken, met succes doen</li> <li>• vakbekwaam zijn</li> <li>• er moet een vertrouwensbasis zijn</li> <li>• kennis van zaken hebben</li> <li>• zaken kunnen overbrengen</li> <li>• onder woorden kunnen brengen</li> <li>• overtuigend overkomen</li> <li>• open zijn</li> <li>• betrokken zijn</li> </ul>
<p><b>middengroep</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• goed luisteren</li> <li>• goed belangen behartigen</li> <li>• goed communiceren</li> <li>• lastige kwesties aan de orde durven stellen</li> <li>• open en eerlijk zijn</li> <li>• dichtbij mensen staan, niet boven een groep verheffen</li> <li>• beloftes nakomen verstand van vak hebben</li> </ul>	<p><b>hogeropgeleiden</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• luistervaardigheid</li> <li>• onafhankelijk</li> <li>• oprecht</li> <li>• goed begrijpen</li> <li>• inlevingsvermogen</li> <li>• over eigen schaduw kunnen stappen</li> <li>• kritisch kunnen zijn</li> </ul>

De deelnemers is ook geholpen een aantal vereisten voorgelegd met de vraag of het van belang is dat een vertegenwoordiger deze in huis heeft.

- *Dezelfde kennis of meer kennis?*

De laagopgeleide jongeren in Amsterdam vinden het wenselijk dat een vertegenwoordiger extra kennis heeft op het terrein waarop hij of zij een groep vertegenwoordigt.

6: *“Wel achtergrond informatie. Als je ergens komt moet je wel weten hoe het in elkaar zit. Ik lees mezelf ook in, in bepaalde onderwerpen. Dus ik vind wel dat diegene dan extra kennis moet hebben. Dan kom je niet voor verrassingen te staan.”*

2: *“Hij hoeft niet slimmer te zijn maar gezamenlijk kom je wel verder.”*

De middengroep in Amsterdam stelt dat diegene in ieder geval meer belangstelling of interesse moet hebben voor dat betreffende terrein zonder daar onmiddellijk kennis aan te koppelen. Ook wordt gemeld dat een bepaalde ervaring ervoor kan zorgen dat je beter kunt functioneren als vertegenwoordiger. Het komt er op neer dat men het niet in het algemeen heeft over een hoger of hoog opleidingsniveau, maar wel over extra interesse en/of kennis op een bepaald gebied.

Lageropgeleiden in Assen zijn eveneens van mening dat extra kennis niet nodig is noch een hoger opleidingsniveau, maar ervaring wel. Een paar deelnemers brengen hier tegenin dat het situatie gebonden is. Op het moment dat een vakbond iemand vertegenwoordigt in een arbeidsconflict is kennis van het arbeidsrecht gewenst en dat gaat vaak gepaard met een hoger opleidingsniveau. Voor een klassenvertegenwoordigerschap is dit weer niet aan de orde. Ook hogeropgeleiden in Assen vinden extra kennis niet per se een vereiste. Wel vinden ze dat een vertegenwoordiger de bereidheid moet hebben om extra kennis op te doen, verdiepende informatie te achterhalen.

- *Dezelfde achtergrond of andere achtergrond?*

Eenzelfde achtergrond hebben als de groep die wordt vertegenwoordigd, is niet strikt noodzakelijk volgens beide groepen in Amsterdam. Wel is het soms afhankelijk van datgene wat je wordt geacht te vertegenwoordigen. Een laagopgeleide jongere brengt in dat bij stadsdeelvertegenwoordiging in Amsterdam het niet iemand moet zijn uit Brabant. Men laat zich niet uit over achtergrondkenmerken als etniciteit of sekse. Een deelnemer uit de middengroep brengt in dat iemand uit dezelfde groep wel een beter begrip kan hebben voor een situatie; hij koppelt dit aan het werk: *“Ik heb dat gevoel wel meer als iemand uit dezelfde groep komt, omdat die veel beter snapt in wat voor situatie ik zit. Bijvoorbeeld een collega van mij. Er worden beslissingen genomen op het werk. Wij denken allemaal dat het geen goede beslissing is en hij is dan de enige die dat durft te zeggen en dan voel ik mij goed vertegenwoordigd.”*

In Assen geven lageropgeleide deelnemers aan dat eenzelfde achtergrond wel kan zorgen voor een gemakkelijker verlopend vertegenwoordigerschap, maar vindt men het te ver gaan om dit als een voorwaarde te benoemen.

In de eigen woorden:

2: *“Nee, ik denk het niet dat dat hoeft.”*

4: *“Je behartigt de belangen van die groep of persoon op dat moment, dat is je taak, hoe je er zelf over denkt is niet aan de orde.”*

M: Je hoeft niet ook gelovig te zijn of te behoren tot dezelfde buurt?

4: *“Het maakt het makkelijker, maar het is geen noodzaak.”*

6: *“Dan ben je wel meer gedreven omdat je dezelfde belangen hebt.”*

4: *“Het maakt het makkelijker.”*

Hogeropgeleiden in Assen stellen een zelfde achtergrond afhankelijk van de situatie en/of het onderwerp.

- *Mandaat of telkens raadplegen?*

Laagopgeleide jongeren in Amsterdam vinden dat het goed is als een vertegenwoordiger overlegt alvorens een besluit te nemen. Want ze vinden dat besluiten samen genomen moeten worden. Ook klinkt bij hen de vrees door dat een vertegenwoordiger misschien niet doet wat je wil dat hij of zij doet. De middengroep in Amsterdam spreekt zich in eerste instantie ook uit voor het raadplegen van de achterban, maar komt daar enigszins op terug; als dat voor alles zou moeten gelden dan heeft een vertegenwoordigerschap niet meer zoveel zin.

7: *“Ik vind het wel fijn als hij de achterban raadpleegt.”*

2: *“Ja en het is ook wel goed om te weten wat zij vinden.”*

M: Geldt dat voor alles?

4: *“Als het voor alles is, heb je geen vertegenwoordiger meer nodig. Het moet een beetje geven en nemen kunnen zijn. Iemands belangen goed kunnen behartigen.”*

De deelnemers in Assen stellen vast dat dit afhangt van de situatie. Het kan niet zo zijn dat een vertegenwoordiger z'n achterban nooit raadpleegt en vaak zullen er afspraken zijn tot waar het mandaat van de vertegenwoordiger reikt. Maar een vertegenwoordiger hoeft niet voor alles terug naar de achterban. Een paar hogeropgeleide deelnemers in de eigen woorden:

3: *“Het hangt van de situatie af.”*

7: *“Zoals het opgesteld is in het beleidsplan, hoe keuzes worden gemaakt.”*

6: *“Je moet besluiten kunnen nemen, maar ook inschatten wanneer je je achterban moet raadplegen.”*

- *Dezelfde opvattingen of belangen?*

Voor wat betreft de wenselijkheid van het delen van bepaalde opvattingen laten beide groepen in Amsterdam zich redelijk ruimdenkend uit, waarbij het de vraag is of ze de eventuele consequenties van hun ruimhartigheid overzien als het hebben van andere ideeën zou leiden tot beslissingen waar ze zich niet in kunnen vinden. In beide groepen stellen deelnemers namelijk dat vertegenwoordigers niet precies dezelfde ideeën hoeven te hebben. In de middengroep beargumenteert iemand dit met dat dezelfde ideeën zouden kunnen leiden tot een tunnelvisie wat onwenselijk zou zijn. Bij de laagopgeleide jongeren stellen een paar deelnemers dat een volksvertegenwoordiger ‘ruimdenkend’ mag zijn of ‘andere ideeën’ mag hebben.

In Assen vindt men dat volksvertegenwoordigers een standpunt van een partij vertegenwoordigen en als dat de partij is waarop je hebt gestemd, komen die standpunten redelijk overeen. De lageropgeleiden brengen als tegenwicht naar voren dat een advocaat er privé heel andere standpunten op na kan houden dan de crimineel die hij of zij vertegenwoordigt. Hogeropgeleiden stellen dat er op z'n minst affiniteit moet zijn met een onderwerp, maar een vertegenwoordiger van een patiëntenvereniging bijvoorbeeld hoeft niet zelf de ziekte te hebben.

### 3.3 De opvattingen over volksvertegenwoordigers

Nadat is gesproken over vertegenwoordiging in het dagelijks leven is vervolgens in de gesprekken ingegaan op volksvertegenwoordiging: hoe kijken de deelnemers aan tegen volksvertegenwoordigers? In alle groepen is een kentering in de stemming merkbaar, deze wordt negatiever van toon. In Amsterdam is dit het meest expliciet aan de hand.

Laagopgeleide jongeren in Amsterdam reageren eigenlijk eensluidend negatief op de vraag. Ze voelen zich genegeerd door de politiek, beloftes worden niet nagekomen en hun belangen worden niet behartigd. Ze stralen uit dat 'de politiek' er niet is voor de 'lager modalen'. Er worden beslissingen genomen die hen hard raken zoals de verhoging van het eigen risico in de zorg. Gevraagd naar wat volksvertegenwoordigers goed hebben gedaan, komen ze met de huidige sociaaleconomische situatie, het uit de crisis komen en maatregelen die de kansen op werk hebben verbeterd. Deze worden echter onmiddellijk voorzien van negatieve tegenhangers omdat naar hun idee onvoldoende rekening wordt gehouden met mensen die het minder hebben. Het bestaan van een Voedselbank zou volgens hen niet nodig moeten zijn in Nederland.

De reacties van jonge laagopgeleiden:

- 3: *"Drama, beloftes worden niet nagekomen."*  
 6: *"De formatie is nog steeds niet klaar. Dus het gaat niet al te best."*  
 3: *"Maar ze weten wel dat het eigen risico 400 euro is volgend jaar."*  
 4: *"De kosten gaan elk jaar omhoog en de beloftes die ze niet nakomen. Ik vind het niks."*  
 M: Wat hebben ze goed gedaan?  
 3: *"Dat we uit de crisis zijn gekomen."*  
 1: *"Meer werk."*  
 7: *"Ze regelen het werk via UWV. Maar als je 50 euro meer verdient, moet je weer meer belasting betalen."*  
 2: *"Bij sommige beroepen verhogen ze de minimumleeftijd."*  
 6: *"We hebben wel een mooi land, de wegen zijn goed."*  
 1: *"Ik vind wel dat ze soms overdrijven, voor mijn deur hebben ze het al vijf keer opengegooid."*

Desgevraagd geven ze aan dat volksvertegenwoordigers er op zijn best deels voor hen zijn. Ze meten dit af aan wat ze ervan merken in het eigen leven zoals 'meer blauw op straat', maar ook het sombere vooruitzicht dat ze door bezuinigingen in de zorg over een aantal jaar gedwongen zijn hun ouders in huis te nemen.

In de middengroep in Amsterdam heeft men eveneens een vrij negatief beeld van volksvertegenwoordigers. Deelnemers koppelen dit aan de indruk dat volksvertegenwoordigers in Den Haag geen idee hebben wat er leeft onder de bevolking, dat ze bezig zijn met zielewinnen voor de verkiezingen en daarna de gemaakte beloftes vergeten. Een van hen brengt in dat dit niet anders kan in het proces van regeringsvorming, maar dit wordt weersproken. Men heeft in Den Haag geen idee van de invloed van de stijging van zorgkosten met 15 euro per jaar. Ook in deze groep speelt dit nieuws als bewijs van het zich niet gehoord voelen.

Een deel uit de discussie:

- 4: *“Ik denk dat de mensen die in Den Haag zitten totaal geen idee hebben wat er echt leeft.”*
- 7: *“Ik krijg de indruk dat het eerst zeltjes winnen is en als er dan geregeerd gaat worden, worden alle plannen weer anders.”*
- 1: *“Ja, maar je hebt wel allemaal verschillende partijen. Als iedereen van de VVD was dan ging het wel sneller natuurlijk. Er zijn nu meerdere partijen, dus iedereen wil zijn belangen behartigen en dan moeten ze compromissen sluiten.”*

M: En Kamerleden op zich?

- 4: *“Die hebben een ander inkomen en die wonen niet in Slotermeer waar ik woon. Als we kijken naar de verhoging van het eigen risico. Die 15 euro per jaar is voor mij veel op mijn zorgkosten.”*

M: Waar kijken jullie verder naar als je beoordeelt?

- 6: *“Ik ben het daar niet zo mee eens. Je zit met een enorme kostenpost met een groep die verzorgd moet worden. Ik vind dat ze het netjes gedaan hebben. Het moet toch betaald worden.”*

Het nieuws over het hogere eigen risico blijkt een week later in Assen wat te zijn weggezakt. In Assen stellen lageropgeleiden dat ze het moeilijk vinden een beeld te vormen van volksvertegenwoordigers, omdat vooral de fractievoorzitters zichtbaar zijn en ieder Tweede Kamerlid een eigen portefeuille heeft en op andere punten de partijlijn volgt. Ook worden meer lokale belangen zoals de aardbevingschade en windmolenproblematiek wel ingebracht in de Tweede Kamer, maar is het afwachten wat er over wordt besloten. Ook bij hen is het geluid te horen dat volksvertegenwoordigers veel beloven voorafgaand aan de verkiezingen, maar onvoldoende waarmaken nadien.

Bij hogeropgeleiden gaat het gesprek in op de moeite die het een deelnemster kost om een beeld te krijgen van de landelijke politiek wat ervoor zorgt dat ze niet stemt. Een ander geeft aan dat hij weliswaar voor een partij stemt om daarmee een gewenste richting voor de samenleving duidelijk te maken, maar zonder de wens dat die partij de meerderheid krijgt. Verder wordt naar voren gebracht dat er veel onduidelijkheid is over wat volksvertegenwoordigers doen, waardoor negatieve beelden ontstaan.

Er is vervolgens ingegaan op de voorwaarden die men stelt aan een 'goede' volksvertegenwoordiger: waar moet diegene aan voldoen?

4 | voorwaarden goede volksvertegenwoordiger

<b>Amsterdam</b>	<b>Assen</b>
<p><b>laagopgeleide jongeren</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• aan zijn woord houden</li> <li>• naar het volk luisteren</li> <li>• belangen van het volk voorop stellen, nu meer eigen belangen voorop</li> </ul>	<p><b>lageropgeleiden</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• maak waar wat je zegt of denk na voor je wat zegt</li> <li>• vertaalslag kunnen maken van burger naar politiek</li> <li>• goed je stemmers vertegenwoordigen</li> <li>• doen wat je zegt</li> <li>• benaderbaar zijn</li> <li>• dingen terugkoppelen</li> </ul>
<p><b>middengroep</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• eisen die ook voor 'gewone' vertegenwoordiger gelden</li> <li>• compromissen kunnen sluiten</li> <li>• niet te veel water bij de wijn doen; staan voor je principes</li> <li>• constructieve houding oplossingsgerichte houding</li> </ul>	<p><b>hogeropgeleiden</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• fatsoenlijk</li> <li>• eerlijk</li> <li>• betrouwbaar</li> <li>• rug recht houden, staan voor principes, niet meegaan in partijdiscipline iemand die z'n emoties onder controle heeft, besluiten neemt op basis van rationele argumenten.</li> </ul>

In alle groepen komt naar voren dat het bij volksvertegenwoordigers belangrijk is dat ze goed de belangen van 'het volk' of 'de stemmers' voorop stellen en dat ze zich aan hun woord houden.

De middengroep in Amsterdam komt terecht in een discussie of het nou wel of niet wenselijk is dat volksvertegenwoordigers compromissen kunnen sluiten. Want, deze hebben het voordeel dat er vooruitgang wordt geboekt maar als nadeel dat je daarmee inlevert op de principes waarvoor je zou moeten staan. En met steeds meer partijen wordt dat compromissen sluiten alleen maar moeilijker. Uiteindelijk komen ze in deze groep op de vereisten uit die opgaan voor elke vertegenwoordiger, maar daarnaast specifiek voor volksvertegenwoordiger dat diegene 'niet al te veel water bij de wijn doet' en dus ook in verzet komt als bepaalde zaken te veel indruisen tegen zijn of haar principes. Verder wordt een constructieve en oplossingsgerichte houding verwacht.

Bij de laagopgeleide jongeren in Amsterdam wordt naar voren gebracht dat een goede volksvertegenwoordiger zich 'aan zijn woord' houdt. Ook wordt gesteld dat er meer naar het volk moet worden geluisterd, eventueel via een referendum. Uit hun reacties blijkt wederom dat ze helemaal niet het gevoel hebben dat volksvertegenwoordigers er voor het volk zouden zijn, eerder voor zichzelf.

De laagopgeleide jongeren aan het woord:

6: *"Als iemand zich aan z'n woord houdt. Wat je zegt moet je ook doen."*

7: *"Politiek is ja zeggen en nee doen. Je moet wel gekozen worden. Dan kun je weer andere regels maken."*

3: *"Het volk laten besluiten. Met de euro hebben ze niemand gevraagd wat we willen. Met belangrijke onderwerpen terug naar stemmers."*

7: *"Desnoods een referendum."*

3: *"Als ze achter Nederland staan en niet alleen maar meeloperij."*

1: *"Meer luisteren naar het volk."*



- 2: *“De belangen van het volk. Je hebt op NPO 1 een debat en dan zijn ze met elkaar bezig en niet met het volk. Heb je die partij neergehaald en wij dan?”*
- 7: *“Ze wijzen altijd allemaal elkaar aan.”*

De deelnemers in Assen lijken met het nodige begrip naar volksvertegenwoordigers te kijken. Er is veel onduidelijkheid over hun werk, het is een moeilijke klus zijn geluiden die bij hen te horen zijn. Bij de hogeropgeleiden stelt iemand het belangrijk te vinden dat je als volksvertegenwoordiger bij je eigen principes blijft en niet altijd mee gaat in het partijstandpunt.

Een deel van de discussie van de hogeropgeleiden in Assen:

- 6: *“Jammer vind ik, we hebben 150 vertegenwoordigers. In grote partijen zijn er dossiertijgers en die vertegenwoordigen hun partijen ook in debatten. Maar als het op stemmen aankomt, zijn ze gewoon de jongen van die partij en dan zegt de partijdiscipline: wij stemmen dit en dat, dat vind ik jammer. Ik zou veel liever zien dat ze zouden zeggen: we zitten met de PvdA bij elkaar, we zijn het niet eens, maar jullie vier willen dit en als jullie dat stemmen, dan is dat prima. Zonder ruggenspraak met partijkader, van nee: wij als fractie stemmen dit.”*

M: Lef hebben zeg jij, iemand die z'n rug recht houdt. Wat vind jij?

- 3: *“Eerlijk en betrouwbaar. Aan de ene kant denk ik: wel met de partij mee gaan omdat je dan een richting aanhoudt, dat heb je niet als iedereen vasthoudt aan z'n eigen standpunt, dat mensen er niet uit komen.”*

M: Andere voorwaarden?

- 1: *“Wat helaas ook zo is, dat als mensen goed met media omgaan dan scoren ze, maar dat zegt niks. Op beeld kunnen ze oprecht lijken maar ze hoeven het in het echt niet te zijn.”*
- 7: *“Heel goed bespelen. Van het feit van het bespelen daar krijg ik al kippenvel van.”*

Ook voor de volksvertegenwoordigers is nagegaan welke wensen men heeft wat betreft het gewenste kennis- en achtergrondniveau.

- *Dezelfde kennis of meer kennis?*

Werd bij een vertegenwoordiger in het algemeen nog geen hoger kennisniveau vereist, bij volksvertegenwoordigers lijkt de lat hoger te liggen. Bij de middengroep in Amsterdam denkt men eerder aan een hoog opleidingsniveau, vanuit de grotere verantwoordelijkheid die je hebt als volksvertegenwoordiger. Tegelijk klinkt hier de waarschuwing door dat een hogeropgeleide uit een arm gezin bijvoorbeeld, niet zijn achtergrond moet verloochenen en binding moet houden met zijn afkomst. Op deze manier lijkt meer zeker gesteld te worden dat diegene ook de belangen van minderbedeelden vertegenwoordigt. Bij de laagopgeleide jongeren in Amsterdam kan 'meer kennis' ook bestaan uit meer ervaring.

In Assen spreken lageropgeleide deelnemers zich uit voor een 'hoger denkniveau', interesse en gedrevenheid en 'weten wat er speelt onder het volk', dus niet zozeer voor een hoger opleidingsniveau. Hogeropgeleiden in Assen vinden het eveneens wenselijk dat volksvertegenwoordigers over meer kennis beschikken.

- *Dezelfde achtergrond of andere achtergrond?*

In Amsterdam hebben de laagopgeleide jongeren hier iets over gezegd. Zij geven aan dat het van belang is dat volksvertegenwoordigers naast 'gewoon mens zijn' ook aan minderheden moeten denken. Verderop in het gesprek blijkt dat ze het ook van belang vinden dat een volksvertegenwoordiger zich

moet kunnen inleven. Het voorbeeld van de verhoging van het eigen risico komt weer naar voren. Een goede volksvertegenwoordiger zou voelen wat dit betekent voor mensen.

In Assen wordt bij 'dezelfde achtergrond' ontkennend geantwoord door hogeropgeleide deelnemers. Ze benadrukken dat het goed is als volksvertegenwoordigers een 'afspiegeling van de samenleving' zijn in tegenstelling tot vroeger toen politici tot de elite behoorden. De lageropgeleiden geven aan dat eenzelfde achtergrond het vertegenwoordigen wel vergemakkelijkt: *"Koekkoek kon heel goed verwoorden waarom je voor de landbouw moest opkomen."*

- *Mandaat of telkens raadplegen?*

Dit punt roept bij de middengroep in Amsterdam een aantal reacties op. Men gaat al snel richting een referendum om het volk meer invloed te geven, maar komt in een discussie terecht of dat wel goed uitpakt, want waar blijft de besluitvaardigheid als over elke kwestie een referendum wordt gehouden? Een deelnemer vindt dat je met je stem op een volksvertegenwoordiger een mandaat afgeeft, een ander brengt daar tegenin dat indien diegene zich niet meer kan vinden in de koers van de partij deze de vrijheid heeft om zetelroof te plegen wat ze onwenselijk vindt.

6: *"Het is altijd goed dat er enig overleg is."*

1: *"Of zo'n referendum denk ik."*

6: *"Het was geen succes de laatste keer hè."*

1: *"Ja maar asielzoekers bijvoorbeeld. Luister ook eens naar wat mensen in het land er van vinden."*

4: *"Ik vind dat er ook wat meer referenda mogen komen. Maar inderdaad, wat er met dat laatste referendum is gebeurd dan zijn ze niet meer bezig met vertegenwoordigen."*

3: *"Ik denk dat als je iedere keer om referenda gaat vragen, dat er niks meer wordt beslist. Je kiest ze voor een bepaalde periode en als ze het niet goed hebben gedaan dan kies je een ander."*

4: *"Ja, maar wat jij zegt, je stemt ook voor een persoon. Die stapt eruit en richt een eigen partij op en vertegenwoordigt jou niet meer maar heeft wel die zetel."*

De laagopgeleide jongeren vinden dat het al een hele toer is voor volksvertegenwoordigers om er met elkaar uit te komen (vandaar de lange formatie) maar dat er niet telkens overlegd hoeft te worden met het volk, want dat zou te veel tijd en geld gaan kosten naar hun idee.

- *Dezelfde opvattingen of belangen?*

Bij de laagopgeleide jongeren in Amsterdam is dit punt aan de orde gesteld. Een van de deelnemers vindt dat een volksvertegenwoordiger niet voor 100% op dezelfde lijn hoeft te zitten, maar wel voor de punten die zij zelf heel belangrijk vindt.

Lageropgeleiden in Assen stellen dat het lastig is als je achterban uit een paar miljoen mensen bestaat om dan dezelfde opvattingen te hebben, het gaat om de opvatting van de partij op bepaalde punten.

### 3.4 Rol van politieke partijen en rol van volksvertegenwoordigers

De deelnemers is gevraagd hoe zij kiezen: vooral op een partij of vooral op een politicus?

Laagopgeleide jongeren in Amsterdam vinden de partij en persoon onlosmakelijk aan elkaar verbonden. Je stemt op een partij, maar de persoon maakt er deel van uit. Bij de middengroep in Amsterdam lijkt men meer te staan voor de partij dan voor de persoon, maar tegelijkertijd verwoordt de politicus de partijstandpunten en als hij of zij dat op een goede manier doet, dan heeft dat wel invloed op hoe je over een partij denkt.

Laagopgeleide jongeren hierover:

6: *“Beide, als je aan de partij denkt dan denk ik wel aan de leider. Op een lijstje zie ik al die namen en ik heb geen idee wie dat is.”*

M: Stem je dan op die leider en dat de partij onbelangrijk is?

6: *“Nee, de partij.”*

1: *“Die persoon wordt toch beïnvloed door de partij.”*

3: *“Ik kijk naar allebei, hoort bij elkaar.”*

En de middengroep:

6: *“Ik kies echt voor de partij.”*

7: *“Misschien ligt het ook aan je persoonlijke situatie, dan ga je heel anders stemmen.”*

M: Wie stemt eerder op de persoon dan de partij?

*“Als iemand goed kan spreken namens de partij dan heb je wel de neiging om voor die persoon te gaan.”*

M: Het zijn dan de partijstandpunten en de persoon geeft het laatste duwtje?

4: *“Je kiest een partij op basis van de standpunten. Die persoon hoeft niet per se op mij te lijken maar vertegenwoordigt een bepaalde groep standpunten. Die zijn leidend.”*

In Assen staan beide groepen eveneens meer op het standpunt in eerste instantie voor een partij te kiezen en daarna een voorkeur uit te spreken voor een specifiek iemand. Voor de een is dat een vrouw op de lijst, voor een ander een vertegenwoordiger uit de regio. Vertegenwoordigers uit de regio scoren wel hoge ogen bij hen.

De hogeropgeleiden:

M: Je kijkt naar iemand die ook het noorden van het land meeneemt?

6: *“Ja, dan stem je op een noorderling.”*

3: *“Ja, en ook nog op een vrouw.”*

5: *“Nee, bovenaan de lijst. Ik kies een partij.”*

7: *“Als ik een programma lees en voor mezelf kijk wat het beste overeenkomt met hoe ik erover denk, dan blijf je inderdaad op een paar dingen haken. Maar als dan iemand de partijleider is waar ik niet mee door een deur kan, dan is dat niet zo prettig.”*

Vervolgens is de deelnemers voorgelegd of ze vinden dat een volksvertegenwoordiger alle Nederlanders moet vertegenwoordigen of alleen hun achterban. In beide Amsterdamse groepen is men de mening toegedaan dat volksvertegenwoordigers als er beslissingen genomen of compromissen gesloten moeten worden die voor iedereen gelden ze de gehele bevolking in het achterhoofd moet houden.

Want dan is het iets dat de partijpolitiek en de eigen achterban overstijgt. Bij de laagopgeleide jongeren komt tegelijkertijd naar voren dat ze vinden dat dat nu onvoldoende gebeurt.

Laagopgeleide jongeren in Amsterdam:

- 1: *“Allemaal”*
- 2: *“Allemaal, maar dat gebeurt nu dus niet.”*
- 5: *“Het is toch nooit goed. De een wil dit en de ander wil dat. Maar ze horen wel rekening met ons te houden.”*

De middengroep in Amsterdam:

- 7: *“De eigen achterban.”*
- 3: *“Maar ze hebben het wel voor het zeggen in heel Nederland.”*
- 6: *“Ja, de achterban.”*
- 3: *“Als ze een compromis sluiten moeten ze er voor ons allemaal zijn. Zelfs als Wilders aan de macht zou zijn gekomen, zou ik willen dat hij er voor ons allemaal zou zijn.”*

Lageropgeleiden in Assen vinden dat volksvertegenwoordigers in eerste instantie de eigen achterban moeten vertegenwoordigen, maar vervolgens ook het algemeen belang. Op dit punt komt bij hen de partijdiscipline in het gesprek als negatief verschijnsel.

- 2: *“Ik denk in eerste instantie hun achterban, maar dat de gehele politiek met elkaar de hele bevolking doet. Waardoor er in de Kamer en diverse kamers beslissingen worden genomen die voor de hele bevolking gelden.”*

M: In eerste instantie de achterban?

- 2: *“Maar voor het geheel hoe het geregeld is: een deel is voor en een deel is tegen.”*
- 5: *“In principe hetzelfde, je ziet niet vaak dat bij een stemming een lid van een bepaalde partij toch tegen het standpunt tegen de eigen partij stemt, want dan kom je pas echt op voor waar je voor staat. De partij zegt iets en de rest loopt er als een hondje achteraan. Soms zie je iemand die zegt: dat is mijn standpunt en ik zal toch m'n eigen stem voeren. Jammer dat dat niet gebeurt, het is veel te geregisseerd.”*

M: Partijdiscipline. Wat denken jullie?

- 6: *“Als het erop aankomt, een stem of een zetel, dan ga je sowieso met discipline zitten werken. Maar voor het overige: eerst voor de achterban en daarna wordt het toch wel een kwestie van wat is het algemeen belang.”*

In Assen wordt bij hogeropgeleide deelnemers de vraag gesteld wie je achterban is: de hele partij, alle partijleden of degenen die op de volksvertegenwoordiger hebben gestemd? Een deelnemer stelt dat het belangrijk is om je als volksvertegenwoordiger bewust te zijn van wiens belangen worden gediend met een bepaald besluit.

#### *Positieve punten aan de democratie*

Welke voordelen heeft de Nederlandse democratie in de ogen van deelnemers? Laagopgeleide jongeren in Amsterdam hebben zich hier niet over uitgesproken en zijn door het gesprek heen vooral negatief over het zich niet gehoord voelen en dat er veel te weinig rekening wordt gehouden met zaken die voor hen van belang zijn: werk, woonruimte, zorgkosten.

De middengroep stelt dat de Nederlandse democratie veel vrijheid biedt: de vrijheid om een partij op te richten, te stemmen wat je wilt, te zeggen wat je wilt. Alleen de hoeveelheid partijen maakt het lastiger werkbaar. In Assen is dit punt niet aan de orde gesteld.

#### *Verbeteringen in de Nederlandse democratie*

De vraag naar mogelijke verbeteringen in de Nederlandse democratie blijkt in alle groepen gehoor te vinden. Men heeft met elkaar gemeen dat men graag een afname van het aantal partijen zou zien. De laagopgeleide jongeren in Amsterdam hebben verschillende voorstellen. Het gaat wat hen betreft om het nakomen van beloften, minder partijen in de Tweede Kamer, maar ook dat de grootste partijen met elkaar moeten samenwerken (iemand vindt het oneerlijk dat een grote partij als de PVV niet kan meedoen met de kabinetsvorming) en dat er zaken worden geregeld die hen na aan het hart liggen: woningen, de zorg, het gevoel achtergesteld te worden ten opzichte van vluchtelingen.

- 5: *“Beloftes nakomen, belangrijkste punten nakomen.”*
- 3: *“Al die kleine partijen met kleine zetels moet je eruit gooien. Gewoon die grote partijen zet je bij elkaar en ze worden het maar met elkaar eens. Ik wil ook soms niet met een collega samenwerken. Oneerlijk dat een grote partij (red. PVV) nu niet kan meedoen.”*
- 6: *“Maar het is lastig om het bij elkaar te zetten, want sommige dingen staan zo ver van elkaar af.”*
- 3: *“Maar eigenlijk hoort het niet, je moet gewoon met iedereen kunnen samenwerken.”*
- M: Zijn er nog andere punten?
- 7: *“Zorg en woningen.”*
- 1: *“Over woningen ga ik niet eens beginnen.”*
- 6: *“Als gemiddeld persoon wordt je soms daarin best wel benadeeld.”*
- 1: *“Ik vind het jammer dat mensen die later naar Nederland zijn gekomen voorrang hebben op het Nederlandse volk.”*

De middengroep in Amsterdam heeft het over het (te) grote aantal partijen dat de besluitvorming bemoeilijkt. Ook hier komt aan bod dat het niet goed wordt gevonden dat een partij als de PVV met een grote verkiezingswinst niet meedoet met de formatiebesprekingen.

- 2: *“Als je kijkt hoeveel partijen iets moeten beslissen. Iedereen heeft zijn eigen mening. Dan is het soms handig dat er wat minder mensen zijn.”*
- 3: *“Ik vind het wel raar, dat - los van de PVV, ik ben blij dat het zo is - maar dat zij nu eigenlijk niks te zeggen.”*

In Assen is men in beide groepen eveneens zeer eensluidend de mening toegedaan dat een verbetering van het stelsel vooral gelegen zou zijn in een vermindering van het aantal partijen. Dat zou het makkelijker maken om tot een coalitie te komen. In beide groepen stellen deelnemers voor om een kiesdrempel in te stellen. Bij de hogeropgeleiden neemt een deelnemer het voortouw in het gesprek, hij pleit voor het uitbrengen van meerdere stemmen, twee stemmen voor een partij en één tegenstem. Dan wordt het volgens hem mogelijk om aan te geven waar je het absoluut niet mee eens bent. Er wordt wisselend op zijn voorstel gereageerd. We laten beide groepen aan het woord.

De hogeropgeleiden:

- 1: *“Een kiesdrempel dat elke partij minstens zeven of acht zetels moet hebben, dat is een stuk efficiënter. Nu met de kabinetsvorming: er zijn vier partijen aan tafel die niet teveel willen inleveren. Het duurt te lang.”*
- 6: *“Dan krijg je stromingen binnen de partijen. Partij voor de Dieren wordt onderdeel van GroenLinks en dan krijg je daar stromingen in. Dat zie je met Republikeinen en Democraten ook. De aanwezigheid van meer partijen om kleine stemmen te horen, dat heeft ook een voordeel.”*
- 5: *“Ik ben het eens met minder partijen. Je ziet door de bomen het bos niet meer. Je ziet overal wel wat in. Ik weet niet meer waar ik heen moet.”*

Een van hen roert wel een mogelijk probleem aan dat kan ontstaan bij minder partijen:

- 6: *“Met minder partijen door een kiesdrempel, dan zie je dat de extreme partijen relatief snel veel groter worden, omdat wat er voor de rest overblijft voor de grote partijen, die nemen al die kleine fracties niet over qua vertegenwoordiging. En dan krijg je eerder dat proteststemmen allemaal naar zo'n uithoek gaan. Ik vind ook dat er te veel partijen zijn, maar dat moeten we op een andere manier oplossen.”*

M: Hoe dan?

- 6: *“Ik zou heel graag willen dat ik meerdere stemmen kan uitbrengen. Ik mag twee of drie voor en eentje tegen doen. En dan zou ik zeggen partij A voor, partij B is de tweede en C is er eentje waar ik tegen ben.”*
- 4: *“Multiple choice.”*
- 6: *“Nee, strafpunten uitdelen. Daardoor kan ik veel duidelijker aangeven dan nu waar ik het absoluut niet mee eens ben. Dan zullen de verhoudingen heel anders worden.”*
- 4: *“Dat vind ik ingewikkeld. Ik wil gewoon stemmen op Pechtold en dan klaar.”*
- 7: *“Ik zou het wel wat vinden. Je weet vaak wel wat je niet wilt en dat is eigenlijk een heel belangrijke kant waar je Nederland niet naartoe wilt hebben. Dat behalve waar je het land heen wel wilt hebben, ook kan zeggen wat je niet wilt.”*

Bij de lageropgeleiden in Assen doet een deelneemster de suggestie om kiesgerechtigden drie of vijf coalities voor te leggen waar ze uit kunnen kiezen. Dat zou volgens haar een goede oplossing zijn. Ze krijgt medestanders voor haar idee.

- 6: *“Een kiesdrempel invoeren. Je hebt niks aan al die splinters.”*
- 4: *“Ik heb wel eens gezegd: ze kunnen ons drie of vijf coalities voorschotelen en dan ben ik er wel mee klaar. Dus kies een coalitie. Je hebt niks aan al die splinters, dat is alleen maar ontstaan uit het éénrichting denken van mensen.”*
- 2: *“Ik heb hetzelfde idee: af van die splinters en slim om te kiezen voor een coalitie. Ik dacht eraan om een maximaal aantal partijen vast te stellen, waar iedereen uit moet kiezen, maar dat is niet democratisch voor nieuwe partijen. Het is nu lastig om voor een partij te kiezen omdat ze toch concessies moeten doen omdat ze coalities moeten vormen. Dat maakt het voor mij moeilijk om te kiezen voor een partij.”*

## 4 Opvattingen over (niet-)stemmen

In dit hoofdstuk besteden we aandacht aan de motieven van mensen om wel of niet te stemmen en welke gevolgen niet-stemmen volgens hen heeft. Ook wordt een aantal ideeën voorgelegd om de opkomst bij verkiezingen te verhogen.

### 4.1 Wel en niet-stemmen

Deelnemers krijgen uitgelegd wat het opkomstpercentage is in Nederland bij landelijke verkiezingen, verkiezingen voor de Gemeenteraad en verkiezingen voor het Europees Parlement. Vervolgens is hen gevraagd of ze zelf wel eens niet stemmen.

In Amsterdam zijn er in beide groepen een paar niet-stemmers en een paar wisselende stemmers. In Assen blijkt dat alle lageropgeleiden stemmen (een van hen soms). Bij de hogeropgeleiden is er één niet-stemmer en twee wisselende stemmers.

Sommige deelnemers zijn te karakteriseren als heel trouwe stemmers, die ongeacht om welke verkiezing het gaat zullen stemmen. Diversen van hen geven aan dat als je niet kiest je ook geen recht hebt om te zeuren.

*“Ik heb dat van huis uit meegekregen. Als je niet stemt moet je ook niet zeuren.”  
(middengroep Amsterdam)*

*“Ik maak er altijd gebruik van. Ik heb stemrecht en laat me horen. Ik ben van mening dat als je dat niet doet je ook niet moet zeuren.” (laagopgeleide jongeren Amsterdam)*

Sommige deelnemers geven aan afwegingen te maken bij het wel of niet gaan stemmen. Een paar deelnemers noemen de verkiezingen voor Provinciale Staten als verkiezingen die ver van hen afstaan. Ook de Waterschapsverkiezingen of Gemeenteraadsverkiezingen blijken wel eens te worden overgeslagen. Dit heeft dan te maken met een onduidelijkheid over de status van de verkiezingen, waar het toe dient.

*“Ik denk: als je het over verkiezingen hebt, Provinciale Staten is een wazig iets. Waar doe je dat dan voor.” (lageropgeleiden Assen)*

*“Die Gemeenteraad: ik weet niet eens wie en wat en wanneer.” (hogeropgeleiden Assen)*

Soms hebben deelnemers heel bewuste redenen om juist wel of niet te gaan stemmen. Een Marokkaans-Nederlandse vrouw uit de middengroep in Amsterdam vertelt dat ze is begonnen met stemmen sinds de opkomst van de PVV. Een man uit de hogeropgeleide groep heeft niet gestemd bij het Oekraïne-referendum in de hoop dat de kiesdrempel niet zou worden gehaald.

Vervolgens is in alle gesprekken dieper ingegaan op de redenen om juist wel of niet te gaan stemmen.

### 4.2 Redenen om wel en niet te stemmen

Allereerst is gevraagd welke redenen mensen hebben om te gaan stemmen. Deze vraag is bewust projectief (welke redenen hebben andere mensen) gesteld om zoveel mogelijk reacties te krijgen en de kans op sociaal-wenselijke antwoorden zo klein mogelijk te houden.

Wat blijkt, de belangrijkste reden volgens alle groepen is dat stemmen de mogelijkheid biedt om 'invloed te hebben' als burger. In de ene groep wordt het meer verwoord als 'invloed op veranderingen', in de andere groep als 'invloed uitoefenen op het beleid'. Met uitzondering van de laagopgeleide jongeren heeft men het ook over het 'voorrecht' of '(burger-)plicht' om te stemmen.

Eveneens in alle groepen komt naar voren dat het stemmen kan dienen als een protest tegen een bepaalde richting/partij of bepaald beleid. Wijd verbreid lijkt het misverstand te leven dat niet-stemmen betekent dat je stem bij de grootste partij terecht zou komen.

Onderstaand een overzicht van de redenen om te stemmen:

5 | redenen om wel te stemmen

<b>Amsterdam</b>	<b>Assen</b>
<p><b>laagopgeleide jongeren</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• stem laten horen</li> <li>• andere partij niet laten winnen</li> <li>• invloed op veranderingen</li> <li>• belang van Nederland</li> <li>• anders stem naar de grootste partij</li> </ul>	<p><b>lageropgeleiden</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• invloed uitoefenen op beleid</li> <li>• zorgen dat je stem niet bij de partij komt waar je juist niet op wilt stemmen</li> <li>• strategisch stemmen</li> <li>• plicht</li> <li>• niet stemmen, dan geen reden om te zeuren</li> </ul>
<p><b>middengroep</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• protest laten weten tegen gevestigde orde</li> <li>• het enige moment voor invloed op wat er gebeurt in Nederland</li> <li>• achter je partij staan</li> <li>• verandering willen</li> <li>• geen dictatuur willen → niet-stemmen lokt risico's uit</li> <li>• voorrecht om te stemmen</li> </ul>	<p><b>hogeropgeleiden</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• vrijheid</li> <li>• recht</li> <li>• invloed, hoe beperkt ook</li> <li>• protest</li> <li>• democratie</li> <li>• even gezellig de deur uit</li> <li>• burgerplicht, we krijgen die mogelijkheid dus pak hem ook</li> </ul>

En welke redenen hebben mensen om niet te gaan stemmen?

In de redenen die men naar voren brengt, blijkt een onderscheid zichtbaar tussen redenen die te maken hebben met een bewuste keuze, redenen die worden ingegeven door onmacht en situationele redenen (vergeten, verhuisd, slecht weer et cetera).

De deelnemers zien als belangrijkste reden dat mensen niet zullen stemmen vanuit het idee 'dat het toch niks uitmaakt' of 'geen zin heeft'. Men heeft te weinig vertrouwen dat de eigen stem er iets toe doet, heeft het gevoel dat er niet wordt geluisterd en laat het er dan bij zitten. Een andere belangrijke reden is niet te weten wat te moeten stemmen, geen keuze kunnen maken. Onwetendheid en desinteresse liggen in elkaars verlengde, want het vraagt nogal wat om je te verdiepen in de verschillen tussen partijen en niet iedereen kan dit opbrengen. Men voelt zich dan eigenlijk niet in staat om een keuze te maken en een weloverwogen stem uit te brengen.



## 6 | redenen om niet te stemmen

Amsterdam	Assen
<p><b>laagopgeleide jongeren</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• te weinig stemhokjes/plekken</li> <li>• hoop verloren in regering</li> <li>• vakantie</li> <li>• desinteresse</li> <li>• heeft geen zin om te stemmen</li> <li>• stem niet belangrijk</li> <li>• foute adressering</li> <li>• slecht weer</li> <li>• niet weten</li> <li>• zwevend</li> <li>• geen tijd</li> <li>• ziek</li> </ul>	<p><b>lageropgeleiden</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• makkelijk</li> <li>• er zijn mensen die zeggen ze doen toch maar</li> <li>• het helpt niet</li> <li>• slecht weer (smoes)</li> <li>• als er geen vertrouwen in het stemproces is</li> <li>• mijn stem maakt niets uit</li> </ul>
<p><b>middengroep</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• onwetendheid</li> <li>• niet weten wat je moest stemmen</li> <li>• onduidelijke programma's</li> <li>• slecht weer</li> <li>• geloofsredenen</li> <li>• het maakt toch niet uit</li> <li>• oneens met de politiek</li> <li>• teleurstelling: er wordt niet geluisterd niet kunnen-&gt; medische redenen</li> </ul>	<p><b>hogeropgeleiden</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• denken dat het niet uit maakt</li> <li>• door de bomen het bos niet zien</li> <li>• niet kunnen kiezen</li> <li>• geen verstand van</li> <li>• geen ruimte in het hoofd</li> <li>• het weer</li> <li>• niet geïnteresseerd</li> <li>• vergeten</li> <li>• stembiljet kwijt mensen met een taalprobleem kunnen het niet</li> </ul>

In Amsterdam lijkt men meer vanuit zichzelf te spreken, in Assen lijkt men meer voor anderen te spreken. Ook heeft men in Assen minder begrip voor het niet-stemmen.

Lageropgeleiden in Assen:

M: Waarom gaan mensen niet stemmen?

3: *"Makkelijk."*

6: *"Er zijn mensen die zeggen: ze doen toch maar."*

M: Niet het gevoel dat het helpt, andere redenen?

5: *"Ik kan geen reden bedenken. Ik vind het normaal dat je gaat stemmen. We weten allemaal wel dat die ene stem niet uitmaakt, maar als er toevallig wel meer gelijke stemmen zijn, heb je toch een kans."*

6: *"Je kan wel zeggen: het is slecht weer, maar dat is een smoes."*

4: *"Het helpt toch niks?"*

5: *"Als je er geen vertrouwen in hebt, in de eerlijkheid van de stemmen, in de manier waarop stemmen geteld worden of dat er misschien gefraudeerd wordt. Als je daarover twijfelt, zou dat een reden kunnen zijn om te zeggen van .."*

Met situationele redenen hebben de deelnemers niet zo veel op. Want je kunt altijd een ander machtigen om voor jou te gaan. Maar sommigen, waaronder laagopgeleide jongeren in Amsterdam, vinden dit wel legitieme redenen:

3: *“Als ik geen tijd heb dan ga ik niet.”*

1: *“Of als iemand ziek is.”*

Bij de middengroep in Amsterdam geven een paar deelnemers aan dat ze zich wel wat kunnen voorstellen bij het gevoel niet te weten wat te moeten stemmen. En dan is het misschien maar beter ook om niet te gaan stemmen. Maar het gevoel 'dat het niet uitmaakt' wordt in meerdere groepen afgewezen, onder meer vanuit de motivatie dat je stem dan alsnog naar de grootste partij zou gaan.

In de eigen woorden:

*“Als je niet stemt, gaat jouw stem naar de grootste partij. Dan kan je beter wel gaan. Ik maak hem blanco. Of je vult twee vakjes in en dan is jouw stem niet geldig.”* (middengroep Amsterdam)

*“Als je niet stemt, wordt het verdeeld over de partijen. Is het zo geregeld?”* (lageropgeleiden Assen)

### 4.3 Gevolgen van niet-stemmen

In hoeverre maakt men zich druk over het feit dat niet iedereen stemt? Welke gevolgen heeft het niet-stemmen en hoe erg vindt men dat?

Men lijkt zich er in geen van de groepen heel druk over te maken. In de middengroep in Amsterdam wordt gesteld dat het een vrije keus is om wel of niet te gaan stemmen. Een aantal van hen en ook de lageropgeleiden in Assen vinden de opkomst van 80% bij de landelijke verkiezingen eigenlijk best hoog. Zij zien pas een probleem rijzen als het percentage niet-stemmers groter zou worden. De lagere opkomst bij niet-landelijke verkiezingen lijkt men niet als probleem te zien.

Een belangrijk gevolg van het niet-stemmen wordt gezocht in het je beurt voorbij hebben laten gaan en dan ook geen recht meer hebben op klagen. Zowel laagopgeleide jongeren in Amsterdam als de deelnemers in Assen benadrukken dit aspect. Maar ze zien het vooral als de eigen verantwoordelijkheid van degenen die niet stemmen.

De lageropgeleiden in Assen:

5: *“Zolang het aantal niet groter wordt, denk ik niet dat het een probleem is. Maar bij 50 procent is het wel een vertekend beeld. Die mensen die niet stemmen hebben een mening die niet uitgesproken wordt.”*

M: Het leidt er dan toe dat bepaalde meningen niet meer worden vertegenwoordigd

6: *“Ik kan me voorstellen dat mensen in de buurt wel actief zijn, maar niet naar zo'n landelijke verkiezing gaan. Die zetten zich in de buurt in.”*

M: Hoe erg is het dat een bepaald deel van de bevolking minder wordt vertegenwoordigd?

2: *“Ik weet het niet, mensen kiezen er zelf voor niet te gaan stemmen. Als je dan klaagt als je mening niet wordt vertegenwoordigd, is dat verkeerd.”*

6: *“Het is jammer, klaar. Het is hun eigen pakkie-an.”*

Er wordt door de gespreksleiders ingebracht dat een gevolg kan zijn dat een bepaald deel van de bevolking of bepaalde standpunten niet worden vertegenwoordigd in de politiek. Wat vindt men daarvan?

Het kan zo zijn, maar dit roept bij het merendeel eveneens geen heftige reacties op. Sommigen vinden het zonde, maar uiteindelijk blijft het ieders eigen verantwoordelijkheid.

De laagopgeleide jongeren in Amsterdam:

6: *“Ja vind ik wel zonde. Het is je leven en je brood.”*

M: Ik zie anderen een beetje zo kijken van nah.

8: *“Het is toch de bedoeling dat iedereen vertegenwoordigd wordt. Eigenlijk is het wel erg. Maar je moet het zelf weten, je kan iemand niet dwingen.”*

3: *“Ik lig er niet wakker van.”*

M: Maar dat sommige groepen of standpunten niet vertegenwoordigd zijn: is dat erg?

1: *“Ik vind het zonde.”*

2: *“Eigenlijk geef je eigenhandig een beetje mee: doe maar wat jullie willen.”*

7: *“Dat zijn mensen die niet stemmen en de hele tijd blijven zeuren.”*

6: *“Ik denk ook dat sommige mensen het niet helemaal snappen wat er nou precies gebeurt en wat het inhoudt.”*

De middengroep in Amsterdam:

M: Maar het betekent wel dat het geluid van een bepaald deel niet wordt gehoord. Wat voor gevoel geeft dat?

3: *“Dat je zoveel partijen hebt. Als 20% partijen wel had gestemd op een partij dan had je misschien ...”*

4: *“Als die 20% wel had gestemd, zou het er misschien anders uitzien? Misschien was de PVV wel de grootste geweest.”*

M: Vinden jullie het erg dat een bepaald deel niet wordt vertegenwoordigd als zij niet stemmen?

4: *“Ze vertegenwoordigen zichzelf niet.”*

6: *“Het is een keus.”*

7: *“Je kan mensen niet dwingen om te stemmen.”*

#### 4.4 Maatregelen om niet-stemmen te verminderen

Deelnemers is vervolgens een aantal mogelijkheden voorgelegd om de opkomst te verhogen.

##### *Ondergrens van 85% bij verkiezingen*

Als eerste is hen gevraagd hoe ze staan tegenover een eventuele ondergrens van 85% opkomst om een zo groot mogelijke vertegenwoordiging te bewerkstelligen.

In geen enkele groep wordt dit idee positief ontvangen. Laagopgeleide jongeren en de middengroep in Amsterdam vatten dit min of meer op als een opkomstplicht en dat lijkt hen geen goed idee. De middengroep suggereert dat het een idee is duidelijk te maken dat bij niet-stemmen de stem vervalt aan de grootste partij, deze misvatting blijft hardnekkig doorklinken. Lageropgeleiden in Assen reageren in eerste instantie positief, vanuit de overweging dat dan veel mensen hun stem hebben laten horen. Maar vervolgens komt naar voren dat het wel een heel hoog percentage is. Zowel lager- als hogeropgeleiden vragen zich af wat er gebeurt als de ondergrens niet wordt gehaald. Welk alternatief is er dan?

*Mensen stimuleren om te gaan stemmen*

In hoeverre is het wenselijk om niet-stemmers te stimuleren om wel te gaan stemmen? Door de groepen heen wordt de suggestie gedaan dat het in het vooruitzicht stellen van een beloning wel zal helpen. Tegelijkertijd lijkt men dit niet als een heel serieuze optie te zien. Laagopgeleide jongeren in Amsterdam zien wel wat in het verlagen van de drempel om te gaan stemmen. Ze hebben het over het 'vergemakkelijken' om te stemmen door middel van een app, een stem die langer (bijvoorbeeld een heel jaar) geldig is, een beloning van 50 euro, het verruimen van de stemtijden op de stemkantoren. Dit alles onder het motto 'mensen zijn lui'. Door de middengroep in Amsterdam wordt eveneens gesteld dat stimuleren wenselijk is. Men hecht in deze groep de meeste waarde aan het overbrengen van kennis over verkiezingen en de waarde van stemmen. Dan kunnen mensen een weloverwogen beslissing nemen om wel of niet te gaan stemmen. Ook nu komt het spook van 'niet-stemmen komen terecht bij de grootste partij' weer om de hoek. Niet-stemmers zouden schrikken als ze dat wisten en zijn vervolgens misschien wel gemotiveerd om te stemmen. Maar tevens wordt benoemd dat overtuigde niet-stemmers in hun waarde gelaten moeten worden. Men komt er niet uit in deze groep. In Assen wordt in beide groepen afwijzend gereageerd op het idee van stimuleren, want naar hun mening gebeurt dit al volop in de periode voorafgaand aan verkiezingen. Bij de hogeropgeleiden gelooft een deelnemster in het organiseren van groepsbijeenkomsten om mensen meer vertrouwd te maken met stemmen. Een ander brengt hier echter tegen in dat dat het risico van beïnvloeding met zich mee brengt.

M: Is dat nodig? Zou je mensen die nu niet gaan stemmen moeten stimuleren om dat toch te doen?

6: *"Ik denk dat de overheid daar al druk mee bezig is, met alle spotjes en bekendmakingen."*

M: Geen extra dingen doen?

7: *"Weet niet of dat er is. Maar zo'n groepje of ruimte waar je dan met mensen die echt niet weten hoe ze een keuze moeten maken, dat je kan praten over wat leeft voor jou. Die bijvoorbeeld hun eigen belangen niet goed kunnen omschrijven. Zodat ze woorden vinden voor wat ze belangrijk vinden. Net zoals een keer met Grip op geld: hoe ga je daar mee om, dat je grip op stemmen krijgt, hoe gaat dat eigenlijk."*

6: *"Dat is gevaarlijk! Stel: deze meneer (red.: gesprekspartner die overtuigd xxxstemmer is ) zit erbij. Die zegt: je kan het beste op xxx stemmen. Dat is een gevaar. De intentie is goed, maar er zit wel een risico aan."*

Bij de lageropgeleiden in Assen brengt een deelnemster naar voren dat de toon van campagnes van partijen en debatten op televisie eerder afschrikwekkend dan motiverend werken. Een vriendelijker toon zou meer vertrouwen wekken bij de burger. Ook pleit ze voor 'realistische beloften':

*"Er worden heel veel beloftes gedaan, waar wij als burger op onze klompen aan kunnen voelen dat die niet waargemaakt worden. Realistischer maken dus."*

### *Opkomstplicht*

Uiteindelijk is de deelnemers gevraagd wat ze vinden van een eventuele opkomstplicht. Dit valt bij geen van de groepen in goede aarde. Laagopgeleide jongeren in Amsterdam hebben zich hier al op een eerder moment in het gesprek negatief over geuit. En de middengroep is er ook niet voor. In Assen vinden lageropgeleiden dat je een handhavingsprobleem creëert, dat je ongefundeerde stemmen uitlokt en dat een stemplicht dictatoriaal overkomt. Hogeropgeleiden in Assen vinden dat dit verkeerde zaken oplevert zoals niet-serieus stemmen: *“Dan schrijven mensen klakkeloos wat op.”* Iemand suggereert dat het dan een beter idee is om de partijprogramma's toegankelijker en begrijpelijker te formuleren, zodat iedereen er makkelijker kennis van kan nemen.

Kortom: men vindt dat met een opkomst van 80% bij de landelijke verkiezingen er geen sprake is van een serieus probleem. Er was in de gesprekken geen tijd om in te gaan op de onwenselijke effecten van een lage opkomst bij Gemeenteraadsverkiezingen en verkiezingen voor het Europees Parlement. Dat zou mogelijk een ander beeld hebben opgeleverd, want als de opkomst richting 50% gaat, dan wordt dat wel als onwenselijk betiteld door de groep lageropgeleiden in Assen.

## 5 Thema's nader bekeken

Deelnemers zijn op de hoogte gesteld van het bestaan van de Staatscommissie en de ontstaansgronden en opgeroepen om mee te denken met de commissie. Er zijn vijf thema's in dit onderzoek ingebracht, namelijk 'machtsvorming', 'waarover moet het gaan in de Tweede Kamer', 'politieke partijen', 'referenda' en 'parlement en rechterlijke macht'. Elke groep heeft zich over twee of maximaal drie thema's gebogen. Dit is gebeurd door hen aan het begin van een thema twee situaties voor te leggen met het verzoek zich voor de ene of de andere situatie uit te spreken. Naar aanleiding van de gemaakte keuzes is vervolgens ingegaan op het waarom van de keuzes.

### 5.1 Thema 1: Machtsvorming en compromissen

Dit thema is aan bod gekomen bij de middengroep in Amsterdam. De volgende situaties zijn aan hen voorgelegd (met de resultaten van hun keuze in het schema):

7 | oordeel middengroep Amsterdam

<b>Kiesstelsel A.</b> 1. Er zijn veel partijen 2. Alle geluiden uit de samenleving worden in de Tweede Kamer gehoord 3. De kabinetsformatie is ingewikkeld en onvoorspelbaar	veel meer voorstander van <b>A</b>	iets meer voorstander van <b>A</b>	kan niet kiezen	iets meer voorstander van <b>B</b>	veel meer voorstander van <b>B</b>	<b>Kiesstelsel B.</b> 1. Er zijn weinig partijen 2. Niet alle geluiden uit de samenleving worden in de Tweede Kamer gehoord 3. De kabinetsformatie is simpeler en voorspelbaarder. Op de avond van de verkiezingen is duidelijk wie de regering gaat vormen
Middengroep Amsterdam	1	1	3	3	0	

Het is onmiddellijk duidelijk dat deelnemers vinden dat ze voor een lastige keuze zijn gesteld. De moeilijkheidsgraad is voor hen gelegen in het feit dat de keuze uit meerdere onderdelen bestaat. Ze kunnen het eens zijn met een onderdeel ervan, maar afhaken bij een volgend onderdeel. Voor zover men een keuze heeft gemaakt, blijkt dat er een lichte voorkeur is voor keuze B met minder partijen in de Tweede Kamer, een mindere vertegenwoordiging van geluiden uit de samenleving en een voorspelbaarder kabinetsformatie.

Welke redenen hebben deelnemers voor keuze B? Deze is vooral gelegen in een groter kiesgemak doordat er minder partijen zijn. De voorstanders zijn wel geporteerd van een beperktere keuze. Er wordt ook gesteld dat een hogere kiesdrempel goed zijn. Desgevraagd geven alle deelnemers aan dat ze vinden dat er momenteel te veel partijen in de Tweede Kamer zitting hebben. Een van hen voert bovendien aan dat de regels bij verkiezingen al eeuwenoud zijn en dat verandering een goed idee is.

- 4: *“Het maakt het simpeler. Veel partijen hebben een kiesprogramma: met dat ben je het wel eens en met dat niet. Als je het iets inperkt dan ga je meer op hoofdlijnen staan. En maakt het duidelijker wat mensen willen in de samenleving. En wat je wilt in de regering.”*
- 3: *“Te veel keuze is nooit goed. Dat is net als met een menu in een restaurant en je vindt alles lekker of vies.”*
- 6: *“Als je je ervoor interesseert dan weet je waar je voor kiest en waar je achter staat. Dat is onwetendheid.”*

M: Het hoeft niet per se te maken hebben met onwetendheid.

- 3: *“Veel beloftes gaan gelijk van tafel na de verkiezingen, dus kun je beter gelijk maar een paar partijen hebben.”*
- 7: *“Ik ben groot voorstander van een kiesdrempel, dat ze een bepaalde hoeveelheid stemmen moeten halen.”*

Degenen die de voorkeur geven aan A vinden het belangrijk dat ‘alle geluiden uit de samenleving worden gehoord’. Maar eigenlijk is een ieder voorstander van minder partijen in de Tweede Kamer dan er momenteel zijn.

Vervolgens is gevraagd hoe ze vinden dat de kabinetsvorming op dit moment verloopt. Een paar deelnemers zijn positief, anderen zijn negatief. Het sluiten van compromissen is nou eenmaal lastig, maar sommige deelnemers vinden het wel erg lang duren en bovendien is volgens hen de combinatie van partijen niet logisch meer. Ook brengt iemand in dat er zoveel compromissen moeten worden gesloten, dat dat ten koste gaat van het je vertegenwoordigd voelen.

*“Ze staan niet meer voor hun idealen. Er wordt zo veel water bij de wijn gedaan... er is meer water dan wijn.”*

Het feit dat de formatie niet in openheid gebeurt maar achter gesloten deuren plaatsvindt, kan enerzijds op begrip rekenen, anderzijds op afkeuring. Degenen die het afkeuren, vinden dat ze als kiezers in de kou gezet worden.

- 1: *“Ze doen wel erg geheimzinnig over waar wij voor gekozen hebben.”*
- 7: *“Dat wordt ook bewust gedaan. Als dat open wordt gedaan, krijg je veel protesten in de samenleving.”*
- 4: *“Ik vind dat fout. Dan ben je niet bezig met jouw kiezers maar puur bezig met de groep die je moet vormen.”*
- 7: *“Ik denk dat ze het zo moeten doen.”*

M: Vinden anderen dat het opener moet?

- 1: *“Jij wilt een stem, die krijg je, dan moet je iets vormen en vervolgens zeg je maanden niets. Je kan heus wel iets zeggen over de voortgang.”*
- 4: *“Je bent nog steeds een vertegenwoordiger van het volk. Wij zijn het volk.”*

Het gesprek wordt gebracht op de mogelijkheid van te voren meer invloed uit te oefenen door de kiezers stembusakkoorden voor te leggen. Een aantal deelnemers lijkt het een goed idee; dit maakt het voor kiezers makkelijker om te kiezen. Vooral zwevende kiezers en jonge kiezers zouden hiermee geholpen zijn.

Ook is de optie voorgelegd om een minderheidskabinet te vormen, waarbij het kabinet over elk onderwerp moet onderhandelen met oppositiepartijen om tot een meerderheid te komen. De reacties blijken negatief. De besluitvorming gaat in de ogen van de deelnemers dan erg veel tijd en geld kosten.

## 5.2 Thema 2: Waarover moet het gaan in de Tweede Kamer?

Laagopgeleide jongeren in Amsterdam en lageropgeleiden in Assen hebben zich gebogen over dit thema. De voorgelegde keuze was als volgt geformuleerd:

8 | oordeel laagopgeleide jongeren Amsterdam en lageropgeleiden Assen

A. De Tweede Kamer moet alleen praten over dingen waar ze over kan beslissen	veel meer eens met <b>A</b>	iets meer eens met <b>A</b>	kan niet kiezen	iets meer eens met <b>B</b>	veel meer eens met <b>B</b>	B. De Tweede Kamer moet alles bespreken wat belangrijk is voor burgers
. laagopgeleide jongeren	0	0	0	4	4	
. lageropgeleiden Assen	0	3	0	1	2	

Er is een duidelijk verschil: de jongeren in Amsterdam zijn het allen eens met de stelling dat de Tweede Kamer alles moet bespreken wat belangrijk is voor burgers, terwijl de lageropgeleiden in Assen zowel voor optie A als voor optie B zijn.

Hoe motiveren zij hun keuzes? In beide groepen blijkt dat de voorstanders – ook al gaat de Tweede Kamer er misschien niet direct over – het toch van belang vinden om alles in de Tweede Kamer te bespreken, omdat deze macht heeft en misschien invloed kan aanwenden om zaken te veranderen die niet goed lopen. De Tweede Kamer kan een corrigerende werking hebben op de uitvoering van bijvoorbeeld lokaal beleid.

Laagopgeleide jongeren in de eigen woorden:

8: *“We leven toch samen met elkaar in dit land.”*

2: *“Ik vind dat als je alles bij gemeentes legt dat er veel verschil zal zijn tussen gemeentes. In de Kamer hebben ze het geld en moeten ze het over de gemeentes verdelen.”*

6: *“Maar ze kunnen ook Kamervragen stellen.”*



M: Moeten ze het soms dan wel op de agenda zetten?

6: *“Als iets net iets anders kan of werkt en daar heeft de Tweede Kamer wel de meeste invloed op om het te veranderen. Zij bepalen uiteindelijk waar het geld heen gaat.”*

M: Het klinkt bijna als een oogje in het zeil houden?

8: *“Ja.”*

6: *“Het is niet dat ze alles overnemen, maar dat je met die punten wel naar de Tweede Kamer kan komen.”*

Bij de lageropgeleiden in Assen blijkt in het doorpraten hierover dat degenen die voor optie B hebben gekozen, het vooral van belang vinden dat bij de beleidsontwikkeling alles ter tafel komt in de Tweede Kamer. Want daar moeten alle meningen worden gehoord. Op het moment dat bepaalde verantwoordelijkheden zijn gedelegeerd of besluiten genomen, dan is het minder nodig dat de Tweede Kamer zich nog over alles buigt.

M: Maar ook over dingen die niet zo op hun bord liggen?

2: *“Ik denk dat je best als landsregering een vuist kan maken naar de Europese Commissie.*

*Je hoeft niet altijd ja te knikken. Het is belangrijk er over te spreken, er is een verschil tussen bespreken en beslissen. Als hier beslissen zou staan, had ik anders gekozen.”*

6: *“Je kan erover discussiëren en de regering de opdracht geven om op Europees niveau aan de bel te trekken. Op die manier invloed of in ieder geval signalen geven.”*

2: *“Ook dat gaat uiteindelijk democratisch.”*

2: *“Alles moet besproken worden.”*

1: *“Gewoon dat ze alle onderwerpen op tafel leggen, voor het belang van de burgers.”*

2: *“Het gevaar als niet alles besproken wordt, is dat bepaalde dingen onbesproken blijven en je de bevolking te kort doet.”*

5: *“Niet mee eens. Als je bepaalt om zorg door je gemeente te laten doen en niet het Rijk, als je die beslissing uit handen geeft, moet je er ook niet meer over praten. Er blijft genoeg over om over te praten. Als je vraagt om iets anders te regelen, delegeer het dan ook. Laat het aan anderen over, anders blijven we er over kletsen.”*

2: *“Daar ga ik wel in mee, maar in welke fase zit je dan? Als er beslist wordt dat het naar de gemeente gaat, dan is er al over besloten. Als het los is gelaten dan hoef je het niet meer te doen.”*

5: *“Het is hoe je het leest.”*

Bij de lageropgeleiden in Assen komt men terecht in een semantische discussie over hoe de stellingen zijn bedoeld: bespreking in de Tweede Kamer voorafgaand aan besluitvorming of na besluitvorming. Naar aanleiding van de overdracht van verantwoordelijkheden aan private partijen, wordt nogmaals gevraagd wat de functie is van de Tweede Kamer. Diverse deelnemers vinden dat de Tweede Kamer dan nog steeds een controlerende functie heeft en moet kunnen ingrijpen.

De laagopgeleide jongeren in Amsterdam hebben twee mogelijke uitwerkingen van deze keuze besproken. De gespreksleidster heeft dit gedaan, omdat ze de indruk had dat ze de voorgelegde keuze niet goed begrepen.

Ten aanzien van beleid dat door het Europees parlement wordt bepaald, vinden deelnemers het moeilijk de positie van de Tweede Kamer te bepalen. Enerzijds heeft de Tweede Kamer het recht om zaken te bespreken, maar ‘Brussel’ is wel dwingend dus of het dan zin heeft is de vraag. Een ander geeft aan dat er geprobeerd kan worden eventueel enige invloed op het Europees Parlement uit te oefenen.

Ten aanzien van het delegeren van verantwoordelijkheden naar de gemeente, vinden deelnemers dat de Tweede Kamer toch corrigerend moet kunnen optreden richting gemeentes.

M: De thuiszorg bijvoorbeeld is naar de gemeentes gegaan. Moet zo'n onderwerp alsnog door Den Haag besproken worden?

- 1: "Ja."
- 3: "Ja, om soms terug te fluiten."
- 2: "Een gemeente past dan wel op z'n tellen."
- 3: "Dan gaan ze wel billenknippen."

### 5.3 Thema 3: Politieke partijen

De middengroep in Amsterdam en lageropgeleiden in Assen hebben zich met dit thema bezig gehouden. Men kon zich uitspreken over de volgende situaties:

9 | oordeel middengroep Amsterdam en lageropgeleiden Assen

<b>A.</b> Politieke partijen moeten meer te zeggen hebben over wie er in de Tweede Kamer zitten. Dat kan door 1. het moeilijker te maken om politici met voorkeurstemmen in de Kamer te kiezen 2. Kamerleden hun zetel af te nemen als ze uit hun partijfractie stappen of gezet worden	veel meer eens met <b>A</b>	iets meer eens met <b>A</b>	kan niet kiezen	iets meer eens met <b>B</b>	veel meer eens met <b>B</b>	<b>B.</b> Politieke partijen moeten minder te zeggen hebben over wie er in de Tweede Kamer zitten. Dat kan door 1. het makkelijker te maken om politici met voorkeurstemmen in de Kamer te kiezen 2. Kamerleden meer ondersteuning te geven om onafhankelijk van partijfracties hun werk te doen
Middengroep Amsterdam	3	3	2	0		
Lageropgeleiden Assen	0	4	0	2		

In beide groepen neigt men meer naar standpunt A. De belangrijkste reden hiervoor is dat deelnemers tegen de zogeheten 'zetelroof' zijn. Het punt van de voorkeurstemmen is voor hen van ondergeschikt belang. Er spelen wel twee dingen bij zetelroof.

Ten eerste vindt men dat kiezers voor een bepaalde partij hebben gekozen en dat het niet klopt dat die partij een zetel wordt ontnomen doordat een Kamerlid bij het verlaten van de partij verdergaat als onafhankelijk partijlid of een andere partij opricht.

De lageropgeleiden in Assen hierover:

- 5: *“Voornamelijk om reden twee: zetel afpakken als ze uit de fractie stappen. We zeggen allemaal: splinter partijen weg. Dan zouden we allemaal op A moeten stemmen. Mensen stappen uit de fractie en beginnen voor zichzelf, terwijl mensen daar niet eens voor gekozen hebben. Ze mogen niet zomaar eigen fractie beginnen.”*
- 2: *“Omdat ze toevallig een zetel hebben. Ze mogen niet omdat ze een zetel hebben een partij beginnen op persoonlijke titel.”*

M: Waarom?

- 2: *“Omdat je kiest voor een partij, met een partij overtuiging op een x aantal onderwerpen. Als een persoon het daar niet mee eens is, dan kun je niet al je andere dingen meenemen en dan iets nieuws beginnen.”*
- 6: *“Je neemt de standpunten van die partij toch.”*
- 2: *“Blijkbaar niet, als mensen je weg willen.”*
- 6: *“Nu draai je het om.”*

De middengroep in Amsterdam:

- 6: *“Wat je nu krijgt als iemand eruit stapt, is dat ze zelf een clubje gaan oprichten.”*
- 7: *“Je krijgt allemaal eenmansfracties.”*
- 4: *“Ik vind het tweede punt heel zwaarwegend. Iemand kiest ervoor om een totaal ander beeld te gaan vormen en dat is niet waar ik voor heb gekozen. Ik heb de partij gekozen om mij te vertegenwoordigen en niet jou.”*
- 8: *“Bij mij ook het tweede punt het meest zwaarwegend.”*
- 1: *“Voor mij ook.”*
- 7: *“Voor mij ook.”*
- 3: *“Ja, ze kiezen er zelf voor om uit de partij te stappen.”*
- 4: *“Als ik bij mijn werk stop, ben ik toch ook al mijn arbeidsvoorwaarden kwijt? Dat is toch hetzelfde principe.”*

Lageropgeleiden in Assen brengen nog een tweede punt in, want het mag volgens hen ook niet zo zijn dat als je als Kamerlid de partijdicipline niet volgt op een specifiek punt en anders stemt dat het een reden is voor een politieke partij om diegene uit de partij te zetten. Sommigen zijn gevoelig voor personen die zich aan hun principes willen vasthouden. Dat zorgt ervoor dat een van hen voor B kiest.

- 6: *“En fractiediscipline. Je kan best op een aantal punten afwijken, dat moet mogelijk zijn. En dan heb ik niet zoiets van: dus omdat jij op twee punten van de 20 of 25 afwijkt, dat je daarom niet in deze partij thuishoort.”*

Diezelfde persoon is ook voor een grote invloed van voorkeursstemmen, want hij is er wel voor dat mensen die genoeg steun verwerven in de Tweede Kamer kunnen komen.

Een mogelijk nadeel van B dat naar voren wordt gebracht, is echter dat dan degenen met veel geld of invloed misschien via vriendjespolitiek alsnog in de Tweede Kamer kunnen komen. Andere deelnemers zwakken dit nadeel af door te stellen dat dit niet zo snel kan gebeuren, omdat je heel veel stemmen nodig hebt om met voorkeursstemmen een zetel in de Tweede Kamer te krijgen.

## 5.4 Thema 4: Directe democratie en referenda

In totaal drie groepen hebben zich met dit thema beziggehouden: de laagopgeleide jongeren in Amsterdam, de hogeropgeleiden en de lageropgeleiden in Assen (kort, omdat het een reserve-onderwerp was).

Welke keuzes hebben ze gemaakt?

10 | Oordeel laagopgeleide jongeren Amsterdam en lager- en hogeropgeleiden Assen

A. De Tweede Kamer moet altijd het laatste woord hebben en referenda kunnen hoogstens raadgevend zijn	veel meer eens met <b>A</b>	iets meer eens met <b>A</b>	kan niet kiezen	iets meer eens met <b>B</b>	veel meer eens met <b>B</b>	B. Het moet mogelijk zijn beslissingen van de Tweede Kamer terug te draaien met een correctief referendum
Laagopgeleide jongeren	0	0	2	1	5	
Hogeropgeleiden Assen	2	2	0	1	1	
Lageropgeleiden Assen	0	3	0	1	2	

Waar de hogeropgeleiden in Assen meer de kant opgaan van een raadgevend referendum en ze de Tweede Kamer uiteindelijk het laatste woord geven, kunnen de laagopgeleide jongeren in Amsterdam zich meer vinden in een correctief referendum. Zij hadden zich in het begin van het gesprek ook al voorstanders getoond van een referendum als middel om het volk/de burger meer invloed te geven op het beleid. Bij de lageropgeleiden in Assen houden de voor- en tegenstanders elkaar in evenwicht.

Allereerst de voorstanders van een correctief referendum. Wat de laagopgeleide jongeren in Amsterdam eigenlijk zeggen is dat ze vinden dat het niet zo ver moet komen dat een correctief referendum nodig is, maar dat al op een eerder moment – voorafgaand aan beslissingen van de Tweede Kamer – de bevolking wordt geraadpleegd en dat de uitslag daarvan wordt opgevolgd. Ze zijn het bovendien pertinent oneens met het houden van een referendum waarvan de uitslag alleen raadgevend kan zijn, want dan kan de mening van het volk alsnog genegeerd worden.

- 6: *“Ik vind dat het niet eens zo ver zou moeten komen. Je raakt anders de hele geloofwaardigheid kwijt. Als er gestemd wordt, dat er wordt gedaan wat eruit komt en niet dat je je eigen weg gaat.”*
- 7: *“Ja vind ik ook. Als 80% ergens op stemt en in de Tweede Kamer gaan ze toch de andere kant op. Als ze in de EU wat beslissen en wij dat met die handtekeningen terug kunnen draaien.”*
- 2: *“Ik ben het eens met haar dat het niet eens zo ver moet komen dat het teruggedraaid moet worden.”*

M: Maar er kunnen onderwerpen zo belangrijk worden in de samenleving dat het kabinet een referendum wilt. Wat vind jij nr.3?

3: *“Ik vind: als je ergens voor gaat stemmen, is het niet voor niets. Als het merendeel nee heeft gestemd moet het teruggedraaid worden.”*

M: Jullie zeggen eigenlijk: het raadgevende referendum is geen goed idee.

3: *“We geven advies. Als je toch het andere doet, hoeven we ook geen advies te geven.”*

De voorstanders in Assen vinden dat als het middel van een referendum wordt ingezet, dat het dan ook maar correctief moet zijn zodat het niet vrijblijvend is. Het kan de werking hebben van een corrigerende tik op de vingers of dienen als middel van de bevolking om zich teweer te stellen tegen een ongewenste ontwikkeling.

De hoger- en lageropgeleiden in Assen vinden dat een raadgevend referendum de meest wenselijke optie is. Ze stellen dat een referendum een beleidskeuze terugbrengt tot voor of tegen, maar dat het vaak om complexe problematiek gaat waar burgers te weinig kennis over hebben zoals bijvoorbeeld het Oekraïne referendum. Ze vertrouwen het om die reden meer toe aan degenen die zich er uit hoofde van hun functie in verdiepen en meer van af weten. Een van hen voegt er aan toe dat een referendum eigenlijk alleen zinvol is als het een onderwerp is waar je als burger over kan oordelen zonder allerlei voorkennis, iets dat je persoonlijk aangaat.

M; Richting A, waarom?

3: *“Bijvoorbeeld Oekraïne. Dan vind ik dat ik er zelf geen kennis van heb om daar over te beslissen, wat de gevolgen daarvan zijn. Dan interesseer ik mij daar nog enigszins voor, maar er zijn heel veel mensen die dat niet doen. Dan vind ik dat je geen oordeel kan hebben als je niet weet wat de gevolgen zijn.”*

6: *“Je brengt een complex vraagstuk terug tot ja of nee. Je legt dat neer bij een hele grote groep mensen waarvan het gros zich er totaal niet in verdiept. Eigenlijk is er maar een heel klein aantal vragen waarin je dit soort stellingen met ja of nee kan beantwoorden. Dus die subtiliteit is weg. Dat hoort vanuit een debat te komen, met mensen die er verstand van hebben.”*

M: Dus meer A omdat je het laatste woord aan de Tweede Kamer laat. Zij moeten de knoop doorhakken. Waarom?

1: *“Daar heb je ze voor gekozen.”*

3: *“Zij zitten veel meer in die politieke spelletjes, daar heeft het mee te maken.”*

6: *“Rond dat referendum heb ik zitten nadenken wat wel interessant is voor een goeie vraag. Dan denk je: vinden wij met z'n allen dat we automatisch donor zijn, de meerderheid wil het bijvoorbeeld wel of niet en daarom gaan we het doen. Dat is iets wat meer persoonlijk is, dat heeft betrekking op jou. Daar kan je wat op zeggen, niet op een wazig handelsverdrag met Oekraïne.”*

Referenda hebben volgens de laagopgeleide jongeren in Amsterdam het voordeel in zich dat burgers betrokken worden bij politieke besluitvorming en dat ‘verkeerde’ beslissingen kunnen worden teruggedraaid. Maar een deelnemer geeft aan dat het ook niet goed zou zijn als er heel veel referenda zouden komen.

Gevraagd welke onderwerpen men geschikt acht voor een referendum, komen de hogeropgeleiden in Assen terug op onderwerpen die een raakvlak hebben met het persoonlijk leven en niet al te veel voorkennis veronderstellen: wel of geen donorschap bijvoorbeeld. Ten aanzien van het door de gespreksleidster ingebrachte eventuele Nexit referendum wordt gereageerd dat het dan goed zou zijn om de consequenties van een mogelijk ja of nee erbij te vermelden. Laagopgeleide deelnemers in Amsterdam noemen de volgende onderwerpen: zorg, veiligheid, besteding belastinggelden. Ze zijn negatief over gevoelige onderwerpen als het geloof of buitenlandse politiek.

In beide groepen vindt men dat er voorwaarden gesteld moeten worden aan referenda zoals uitleg over de consequenties van een ja of nee. Een van de hogeropgeleiden in Assen zet echter vraagtekens bij de informatiebronnen die mensen gebruiken (Facebook bijvoorbeeld), wat een goede informatievoorziening in de weg zou staan. Laagopgeleide jongeren hebben het verder over een minimum opkomst, maar tegelijkertijd blijkt dat dit lang niet altijd duidelijk is. Een laagopgeleide jongere hierover:

*“Soms is het opkomst en soms moeten ze zoveel nee-stemmen hebben en weet je niet goed of je moet gaan of niet.”*

De hogeropgeleiden in Assen:

M: Data aftappen, als daar voldoende handtekeningen bij komen, kan daar ook een referendum over komen?

4: *“Lijkt me heel zinnig.”*

7: *“Als je dan maar goed uitlegt wat het inhoudt en wat de voors en tegens zijn.”*

M: Voorwaarde is goeie uitleg van de consequenties?

6: *“Wie moet die uitleg geven dan, want wat je ziet is dat heel veel mensen hun informatie niet halen bij mensen die er verstand van hebben, maar uit hun Facebook bubbel. Maar als Facebook wil dat jij er tegen bent....”*

4: *“Ik begrijp dat echt niet, wat moet er op Facebook staan. Mensen die dat zelf willen, die geven allemaal informatie, foto's.”*

6: *“Als je kijkt naar alle ophef over fake nieuws, dat heeft de opinie in Amerika heel sterk beïnvloed en daarom zitten we nu met die clown aan het hoofd daar. Dat gebeurt ook met referenda.”*

Referenda worden absoluut niet gezien als een vervanger voor het huidige systeem, hooguit als een aanvulling. Waar dan bovendien zorgvuldig mee moet worden omgegaan, gezien de ingebrachte bezwaren en voorwaarden. Hogeropgeleiden in Assen vinden dat burgers al genoeg manieren hebben om invloed uit te oefenen, maar dat het wel vereist dat je je actief opstelt door je bij een partij aan te sluiten, handtekeningen te verzamelen om een debat af te dwingen. Bij de laagopgeleide jongeren in Amsterdam blijkt eveneens dat het met mate ingezet moet worden, alleen voor grote kwesties.

Bij de laagopgeleide jongeren heeft de gespreksleidster nog gevraagd wanneer zij het idee zouden hebben dat ze meer invloed zouden hebben op de gang van zaken in Den Haag. Dit levert toch weer de roep op om meer inleving in hun specifieke situatie, bijvoorbeeld over het eigen risico in de zorg, een onderwerp dat hen duidelijk hoog zit.

## 5.5 Thema 5: Parlement en rechterlijke macht

Dit thema is alleen aan de hogeropgeleiden in Assen voorgelegd.

11 | Oordeel van hogeropgeleiden Assen

<p><b>Situatie A</b></p> <p>1. Rechters mogen wetten <b>niet</b> toetsen aan de grondwet</p> <p>2. Gekozen politici bepalen of een wet in strijd is met de grondwet</p> <p>3. De politiek heeft dus het laatste woord</p>	<p>veel meer voorstander van</p> <p><b>A</b></p>	<p>iets meer voorstander van</p> <p><b>A</b></p>	<p>kan niet kiezen</p>	<p>iets meer voorstander van</p> <p><b>B</b></p>	<p>veel meer voorstander van</p> <p><b>B</b></p>	<p><b>Situatie B</b></p> <p>1. Rechters mogen wetten <b>wel</b> toetsen aan de grondwet</p> <p>2. Als gekozen politici een wet aannemen die mogelijk strijdig is met de grondwet, kan aan rechters worden gevraagd daarover een uitspraak te doen</p> <p>3. Rechters hebben in dat geval het laatste woord</p>
Hogeropgeleiden Assen	1	0	0	4	1	

Na het invullen van de keuzes is het de vraag welke motieven deelnemers hebben voor hun keuze. Ze blijken overwegend voor keuze B te hebben gekozen. Het al dan niet wetten aannemen die strijdig zijn met de grondwet is wat hen betreft niet aan politici om te bepalen. De grondwet blijkt zeer serieus te worden genomen. Tegelijkertijd is duidelijk dat ze geen kennis hebben over de huidige stand van zaken met betrekking tot wie gerechtigd is om wetten te toetsen aan de grondwet.

In de eigen woorden:

- 1: *“Het gaat hier over de grondwet. Dat zijn wel basis dingen die altijd gelden. Als je dan een wet verzint die daar tegen in gaat, dan gaat het recht overrulen. Maar als het over andere wetten gaat, dan zou het gescheiden moeten blijven. Maar het gaat over de grondwet.”*
- 1: *“Als Wilders verzint: we zouden mensen hier niet willen hebben.”*
- 6: *“We mogen niemand discrimineren behalve die groep.....”*
- 1: *“Dat wordt heel raar!”*

In hun verdere toelichting op de keuze blijkt dat het om vertrouwen gaat: er is meer vertrouwen in rechters dan in politici. Politici zijn meer uit op bepaalde belangen en rechters krijgen een meer objectieve positie toegedicht. Er wordt een relatie gelegd met Turkije waar de partij van Erdogan alle macht naar zich toe heeft getrokken, een onwenselijke situatie volgens hen.

M: Leggen politici zichzelf beperkingen op, kunnen ze dat?

1: *“Als je iets heel graag wilt, dan ga je even zo praten dan het past. De rechter zou objectief moeten kijken, los van wat hij vindt.”*

6: *“Politici leven veel meer bij de waan van de dag en of ze 's avonds bij Nieuwsuur zitten of niet. Ik was eerst iets meer voorstander van B, maar ik dacht: de grondwet is lang geleden opgesteld, dus misschien lopen we tegen dingen aan die nu verouderd zijn. Uhm, maar toen dacht ik later van: die grondwet regelt zulke basale rechten waar we als samenleving aan hechten, dat is universeel en van alle tijden.”*

M: Kun je dat niet aan politici overlaten?

6: *“Nee, die willen bij Pow zitten.”*

7: *“Een rechter boeit het niet hoe hij eruit ziet.”*

6: *“Hij heeft ook niet voor niets dat uniform aan, ze zijn allemaal gelijk.”*

Degene die voor situatie A heeft gekozen, deed dit omdat hij voor een scheiding der machten is. En dat ziet hij het beste terug bij A.



## 6 Lessen uit de gesprekken

Aan het eind van het gesprek is de deelnemers gevraagd wat ze ervan vinden dat er een Staatscommissie parlementair stelsel is ingesteld. Uitgelegd is dat de commissie kijkt in hoeverre het parlementaire stelsel beter kan aansluiten op maatschappelijke ontwikkelingen zoals dat burgers meer inspraak willen, de opkomst van sociale media en versnippering van de politiek met de veelheid aan partijen.

In vrijwel alle groepen reageert men positief op de instelling van de commissie. De laagopgeleide jongeren in Amsterdam reageren het minst positief; ze stellen dat het blijkbaar nodig is en dat het een begin kan zijn. Maar er spreekt weinig vertrouwen of interesse uit hun woorden. Vervolgens benoemen ze zaken die wat hen betreft aandacht nodig hebben: betaalbare zorg, sociale huurwoningen, een 'eerlijke' verdeling van beschikbare woningen. Het gesprek gaat verder in op het feit dat jongeren minder stemmen dan ouderen en dat dat tot gevolg kan hebben dat hun problemen ook minder aan bod komen in de politiek. De jongeren zien het probleem, maar geven aan dat jongeren nou eenmaal niet zo geïnteresseerd zijn in politiek. Eigenlijk kunnen ze zich er niet zo druk over maken,

Bij de overige groepen betekent de positieve ontvangst tevens een herkenning. Want deelnemers signaleren een teruglopende opkomst bij en belangstelling voor verkiezingen. Ook wordt bij zowel de middengroep als lageropgeleiden naar voren gebracht dat het stelsel al heel lang geleden is ingesteld en dat het goed is om dat te moderniseren en aan te passen aan de huidige tijd.

*"Ik denk dat het goed is met de vergrijzing en de veryupping. Het systeem is wel gebaseerd op zoveel jaren en ontwikkelingen geleden. Het past niet meer in deze tijd." (middengroep Amsterdam)*

*"Goed om tegen het licht te houden. We regeren nog met een systeem uit 1800 nog wat, dus het kan geen kwaad om daar kritisch naar te kijken. Er zijn altijd dingen die beter kunnen." (lageropgeleide Assen)*

Tot slot is de deelnemers gevraagd welke boodschap ze willen meegeven aan de commissie op basis van het gevoerde gesprek.

In iedere groep komen eigen accenten naar voren. De laagopgeleide jongeren in Amsterdam spreken een duidelijke wens uit dat er meer wordt geluisterd naar de burgers en vooral dat er wat gebeurt aan zaken die hen raken zoals de zorg, inkomensverdeling, banen en veiligheid.

In hun eigen woorden:

- 1: *"Dat mensen meer betrokken raken en naar ze luisteren."*
- 2: *"Meer naar het volk te luisteren door advertenties. Werk mee aan je toekomst. Jongeren meer oproepen."*
- 3: *"Wat nr.2 zegt en dan toch meer de portemonnee trekken."*
- 4: *"Vooral die geldzaken, het hoge eigen risico, de zorgverzekering. Meer aandacht voor onderwerpen die belangrijk zijn."*
- 5: *"Meer banen, ook zorg voor ons en onze ouders."*

- 6: *“Meer kijken naar de persoon zelf en niet dat wat ze op papier hebben staan dat dat zo is. Niet kijken naar wat er binnenkomt. Wat geeft ze uit en waar heeft ze recht op.”*
- 7: *“De zorg en de verdeling. Nederland is een rijk land. Waarom hebben mensen geen geld meer over?”*
- 8: *“Ik denk ook een stukje veiligheid.”*

De middengroep in Amsterdam spreekt zich uit voor een vermindering van het aantal politieke partijen door het instellen van een hogere kiesdrempel, mensen meer betrekken bij de politiek onder andere door referenda, voorlichting over rechten en plichten bij verkiezingen en een oplossing bieden voor de omstandigheid dat de een na grootste partij momenteel niet meedoet met de formatiebesprekingen. Een enkeling vindt dat er niks hoeft te gebeuren of heeft het idee dat het toch niks uitmaakt.

Hun aanbevelingen in eigen woorden:

- 6: *“Ik vind alles goed geregeld. Niet doen, dat wordt een puinhoop.”*
- 7: *“Luister naar het volk.”*
- 3: *“Ik wil minder partijen en een kiesdrempel.”*
- 7: *“Ja, dat wil ik ook, je krijgt ook steeds meer versplintering. Een kiesdrempel en daardoor geen versplintering.”*
- 5: *“Geen idee, sorry. Dat er meer naar de samenleving wordt gekeken. En dat zij niet weten wat er in mijn wijk gebeurt. Ik heb me er ook nooit in verdiept verder. Algemeen gevoel dat het niet uitmaakt.”*
- 8: *“Minder partijen. Dat is een beetje chaos. Dan sluit je al een beetje uit als mensen niet weten wat ze moeten kiezen. Wat spreekt mij nu het meeste aan. Echt die periode houd ik me ermee bezig. Mijn vader stemde dan automatisch voor mijn moeder en ze hadden een vaste partij.”*
- 1: *“Als ze een partij gaan vormen dat ze niet met de PVV willen. Dat je die groepen (coalities) krijgt.”*

M: Dat stembusakkoord, dat je van tevoren weet wie er met elkaar wilt?

- 4: *“Ik vind wat xx zei dat hij een boekje kreeg toen hij 18 jaar was. Zo weten nieuwe kiezers wat hun rechten en plichten zijn, wat er met hun stem gebeurt als ze niet stemmen. Het moet makkelijker worden om je stem ongeldig te laten maken, zodat iemand niet gedwongen wordt om daarheen te gaan. Er moet sneller een coalitie gevormd worden. En dat je je zetel kwijtraakt als je uit de partij staat. Het quotum om op een kieslijst te komen moet worden aangepast aan het huidige bevolkingsaantal.”*
- 3: *“Minder partijen. En ik blijf het raar vinden dat de tweede grootste partij niks te vertellen heeft. Dat zit me niet lekker, ook al is het nu de PVV.”*
- 2: *“Het mogelijk maken om meer mensen te betrekken in de politiek. Dat je dat vaker kan doen en kan horen wat zij vinden. Actiever gaan luisteren naar wat het volk vindt.”*
- 4: *“Referenda moet bindend zijn, ja of nee.”*
- 1: *“Minder partijen en inderdaad meer referenda.”*

De lageropgeleiden in Assen vinden het in eerste instantie moeilijk om adviezen richting de staatscommissie te geven. Uiteindelijk komen ze wel met ideeën. Zo blijkt het merendeel van de groep voorstander te zijn van de door een deelnemster al eerder gesuggereerde optie van het bieden van coalitiekeuzes in plaats van kiezen op één specifieke partij. Ook zou de lange duur van formatiebesprekingen aandacht mogen hebben en zouden politici realistische beloftes moeten doen voorafgaand aan verkiezingen zodat er meer kans is dat deze waargemaakt kunnen worden en daarmee kiezers minder teleurgesteld worden na verkiezingen.

In de eigen woorden:

- 6: *“Ik ben nooit zo goed met ideeën. “*
- 5: *“Ik vind het heel moeilijk. Ik vind wel dat als ik nu kijk naar de huidige kabinet problematiek dat de tendens is dat het allemaal langer duurt en moeilijk is. Ik denk dat dat soort dingen toch wel aandacht van zo’n commissie moeten krijgen. Dat zo’n formatie zo lang moet duren, zo zijn er vast meer voorbeelden van: hé, dat hebben we nou wel gedaan maar loopt dat nou wel lekker? Ik denk dat daar best iets in verbeterd kan worden. Het is een heel oud systeem, maar oude dingen hoeven niet slecht te zijn.”*
- 4: *“Over die stemmen, een aantal coalities aanbieden, drie is te weinig, vijf is goed.”*
- 2: *“Vijf is goed.”*
- 4: *“Dat die al gevormd zijn en dat we daarop kunnen stemmen.”*
- M: *Andere verbeteringen?*
- 4: *“Met campagnes roepen ze heel hard wat ze beloven, het lijkt het wel alsof ze zich niet ingelezen hebben of ze wel ruimte hebben om het waar te maken. Daar loopt het vaak op stuk. Ik wil dat ze de mogelijkheid krijgen om beloftes waar te maken, maar die moeten dan wel waar te maken zijn.”*
- M: *In feite hun beloftes in overeenstemming brengen met de mogelijkheden?*
- 6: *“Ze beloven snel bergen.”*
- 3: *“Ik moet me bij jou aansluiten, dat ze niet te hoog van de toren schreeuwen.”*

Bij de hogeropgeleiden in Assen pleiten een paar deelnemers voor een grotere invloed van burgers ten opzichte van een verminderde invloed van partijen. Een deelnemer brengt een al eerder gedaan voorstel in herinnering, namelijk om twee positieve stemmen op partijen uit te kunnen brengen en een tegenstem. Hij is tevens voor de constructie van een minderheidscoalitie die op onderwerpen op zoek gaat naar meerderheden. En er wordt een oproep gedaan tot minder bureaucratie en meer efficiency.

De hogeropgeleiden aan het woord:

- 1: *“Niet alleen kijken hoe je burgers meer invloed kan geven, maar ook hoe je die van partijen kan verminderen. Als iets besloten is, moet iedereen er ook klaar voor zijn. Denk wel dat je in efficiency veel kan leren.”*
- 3: *“Daar kan ik me in vinden. Niet zoveel mensen die er over moeten beslissen”*
- 5: *“Zijn boodschap kan ik mij wel in vinden, de bureaucratie.”*
- 6: *“Zou heel graag zien wat ik net zei, de manier van stemmen. Laat ook weten wat je niet goed vindt. Daarnaast zou ik het fijn vinden als de regeerakkoorden niet zo dichtgetimmerd zouden zijn. Eigenlijk vind ik de manier waarop het de afgelopen vier vijf jaar ging, het zoeken van de coalitie, het zoeken in standpunten, dan kom je naar mijn ogen het beste uit. Het beweegt mee met de samenleving. Ga maar aan de slag met een minderheidskabinet.”*
- 1: *“Mits de partijen over hun eigen schaduw kunnen stappen.”*
- 6: *“Laat het niet de partijpionnen zijn, maar gewoon individuele mensen. Wel vanuit de partij met een partijkader, je hebt mensen die goed zijn met bepaalde dossiers. Dus ik denk dat het goed is dat wij tegen stemmen, maar de ruimte om dan toch voor te stemmen, die moet er wel zijn.”*
- 7: *“Ik sluit me hierbij aan. Ik zat nog niet over het, even andere kant op te denken, meer van net zoals dat je nu gesprekken houdt en of je dan eigenlijk zou je dan willen dat het een afspiegeling is van de samenleving. Als ik zo kijk mis ik stukken. Dus advies voor ze advies gaan geven, zou ik vinden dat ze ook een keer met groepen van de samenleving om de tafel gaan, subculturen, ze moeten meer geluiden horen.”*

## 7 Slotbeschouwing

In opdracht van het Sociaal en Cultureel Planbureau is – mede op verzoek van de Staatscommissie Parlementair stelsel – in september 2017 kwalitatief onderzoek uitgevoerd rond het thema ‘Representatie en niet-stemmers (REN)’. In het voorgaande zijn de resultaten van de vier focusgroepen uitgebreid beschreven, in dit hoofdstuk maken we de balans op.

### *Representatie in het algemeen*

- Vertegenwoordiging is een breed beleefd begrip dat – vooral na het voorleggen van een definitie – herkenbaar op meerdere terreinen blijkt te spelen (werk, onderwijs, wonen, werken, politiek, sport). Kenmerk van vertegenwoordiging is het behartigen van en opkomen voor belangen van personen, zowel individueel als groepsgewijs. Daarnaast wordt vertegenwoordiging ook gelijkgesteld aan het uitdragen van andere belangen, zoals die van een bedrijf, een stad of een geloofs-overtuiging. De eigen ervaringen met vertegenwoordiging zijn wisselend en afhankelijk van de eigen situatie (soort woning, positie op de arbeidsmarkt, gezinssituatie en persoonlijke gebeurtenissen).
- Een goede vertegenwoordiger van personen (individu of groep) moet begrip hebben voor degenen die zij vertegenwoordigen, sociaal denkend zijn, handelt niet uit eigenbelang, is betrokken en betrouwbaar, doortastend, moet goed kunnen communiceren, mag kritisch zijn. Met andere woorden: goede vertegenwoordigers zijn empathisch, houden op een adequate manier andermans belang in het oog en communiceert goed met degenen die hij vertegenwoordigt. De deelnemers vinden het vanzelfsprekend dat een goede vertegenwoordiger meer kennis heeft of zich meer verdiept in bepaalde onderwerpen dan zij zelf, maar dat staat niet gelijk aan een hoger opleidingsniveau. Het hebben van zelfde achtergrond is bij bepaalde onderwerpen of situaties handig, maar is niet noodzakelijk. Het is niet nodig dat een vertegenwoordiger met alle onderwerpen met de achterban overlegt, maar hij of zij moet wel weten wanneer en hoe je moet communiceren. Tot slot vindt men dat een vertegenwoordiger de belangen moet behartigen van de betreffende persoon of groep maar dat hoeft niet te zeggen dat de opvattingen overeen moeten komen.
- Over het algemeen lijkt men – met uitzondering van de groep laagopgeleide jonge deelnemers - zich op de meeste dagelijkse terreinen wel goed vertegenwoordigd te voelen. De laagopgeleide jonge deelnemers hebben echter het gevoel dat aan hun persoonlijke situatie niet altijd recht wordt gedaan.

### *Politieke representatie*

- Vooral in Amsterdam hebben de deelnemers een negatief beeld van volksvertegenwoordigers. Men spreekt van verbroken beloften, het negeren van hun belangen, het nemen van maatregelen die tegen hun belang indruisen. Men lijkt zich niet gezien, gehoord en begrepen te voelen door de volksvertegenwoordigers. In Assen is de mening wat minder negatief, maar de deelnemers daar krijgen lastig beeld van wat men in Den Haag doet voor de burgers van Nederland. En dat veroorzaakt al snel negatieve beelden en een gevoel dat je belangen niet goed vertegenwoordigd worden.
- De eisen die men aan een goede volksvertegenwoordiger stelt, zijn deels gelijk aan die van een niet politiek getinte vertegenwoordiger. Daar boven op komt dat men verwacht dat een goede volksvertegenwoordiger zich aan zijn woord houdt, opkomt voor zijn eigen principes en oplossingsgericht is. Gezien de grote verantwoordelijkheid die het zijn van volksvertegenwoordiger met zich meebrengt, denkt men daarbij aan mensen met een hoog denkniveau, die in staat zijn om

zich in te leven in mensen met een andere achtergrond. Eenmaal gekozen hoeven volksvertegenwoordigers niet voor alle onderwerpen hun achterban te raadplegen, dat is een niet efficiënte manier van werken.

- Men verwacht van een volksvertegenwoordiger dat hij/zij naast de belangen van de eigen achterban de belangen van de totale bevolking in het oog houdt als er beslissingen genomen moeten worden of compromissen gesloten. Ook als dat strijdig is met de partijstandpunten.
- Al met al lijken de meeste deelnemers niet ontevreden te zijn over de manier waarop de democratie en volksvertegenwoordiging in Nederland functioneren. Wel zou men graag een afname van het aantal partijen willen zien (bijvoorbeeld door het instellen van een kiesdrempel), moet het op voorhand duidelijker zijn wie met welke partij wil samenwerken, moeten verkiezingsbeloften beter dan nu worden nagekomen en moeten de belangen van bepaalde groepen in de Nederlandse samenleving beter worden behartigd.

#### *Niet-stemmen*

- De meeste deelnemers zien stemmen als een verworven recht waar je gebruik van kunt maken. Zo niet, dan heb je geen recht van spreken. Maar men maakt wel een afweging wanneer men wel en niet gaat stemmen, mede op basis van de verwachte betekenis van de uitkomst van de verkiezingen voor de samenleving en het eigen leven. Landelijke verkiezingen zullen daarom niet snel worden overgeslagen, maar verkiezingen voor Provinciale Staten of Waterschappen staan niet altijd hoog op de agenda.
- Het uitbrengen van je stem staat voor de deelnemers gelijk aan het kunnen uitoefenen van invloed op het beleid. Daarnaast kan stemmen een manier zijn om te protesteren tegen bepaalde partijen, richtingen of beleid. Een enkeling ziet stemmen als plicht die verbonden is aan het leven in een democratie.
- Het niet-stemmen wordt soms ingegeven door een bewuste keuze, maar vaker uit onmacht, gebrek aan kennis, desinteresse en situationele redenen. Vooral het idee dat het toch niet uitmaakt wat je stemt, weerhoudt mensen er van om naar de stembus te gaan. En voor sommige mensen is het lastig om binnen het grote aanbod partijen een keuze te maken die het beste aansluit bij jouw overtuigingen en belangen. De deelnemers hebben wel begrip voor deze redenen, situationele redenen vindt men echter al snel een excuus.
- Men maakt zich niet echt druk om het aandeel niet-stemmers, men benoemt geen negatieve gevolgen. Men lijkt 80% opkomst bij de landelijke verkiezingen hoog te vinden en heeft niet het idee dat binnen de 20% niet-stemmers bepaalde groepen oververtegenwoordigd zijn waardoor zij onvoldoende worden gerepresenteerd in de politiek. Het overheersende gevoel is dat het de eigen verantwoordelijkheid is om niet te gaan stemmen, waarmee het recht op klagen vervalt.
- Een hardnekkig misverstand is dat de stemmen van de niet-stemmers naar de grootste partij zouden gaan en dat vindt men wel zorgelijk.

- De deelnemers zijn niet echt geporteerd van maatregelen om de opkomst bij landelijke verkiezingen te bevorderen. Een opkomstdrempel van 85% lijkt niet realistisch en wat te doen als deze niet wordt gehaald? Vooral bij de landelijke verkiezingen lijkt het niet nodig om mensen te stimuleren om te gaan stemmen. Er wordt in de aanloop van de verkiezingen al voldoende aandacht besteed aan het stemmen, de overheid heeft campagnes die mensen wijzen op het stemrecht, de politieke partijen krijgen zendtijd, er zijn debatten op televisie. De laagopgeleide jongeren denken dat het misschien wel kan helpen om de drempel om te gaan stemmen te verlagen, bijvoorbeeld door een beloning in het vooruitzicht te stellen, door het stemmen gemakkelijker te maken (via een app?) of door mensen meer kennis bij te brengen. Een opkomstplicht wordt door iedereen afgewezen. Het druist in tegen de persoonlijke keuzevrijheid, het past niet in een democratische samenleving, je creëert een handhavingprobleem en het lokt ongefundeerde stemmen uit.

#### *De thema's van de Staatscommissie*

- Bij het beoordelen van de door de Staatscommissie ingebracht thema's valt op dat de meeste deelnemers geen goed beeld hebben van de werking van ons parlementaire stelsel.
- De deelnemers zien als gewenste verandering in het kiesstelsel vooral het beperken van het aantal partijen door middel van het invoeren van een kiesdrempel. Het ongenoegen over het grote aantal partijen in de Tweede Kamer is groot. Het maakt de kabinetsvorming nodeloos moeilijk en compromissen noodzakelijk en dat gaat ten koste van het gevoel dat je wordt vertegenwoordigd. Stembusakkoorden zouden een oplossing kunnen zijn voor zwevende kiezers en onervaren kiezers, in een minderheidskabinet heeft men weinig vertrouwen.
- De Tweede Kamer zou in principe alle onderwerpen die belangrijk zijn voor burgers moeten kunnen bespreken, ook als het onderwerpen zijn waarover ze niet kan beslissen. Aan de Tweede Kamer wordt een controlerende functie toegedicht en de Tweede Kamer in staat is om invloed uit te oefenen op zaken waar de gewone burger met lege handen staat. Een minderheid vindt dat als bepaalde verantwoordelijkheden zijn gedelegeerd de Tweede Kamer geen bemoeienis meer heeft.
- De deelnemers zijn faliekant tegen het verschijnsel zetelroof en vinden dat dit moet worden tegengegaan. In die zin vindt men dat de macht van de politieke partijen over wie er in de Tweede Kamer mogen zitten wel mag worden vergroot, mits Kamerleden zonder repercussies op bepaalde punten kunnen afwijken van partijstandpunten. Hoe er met voorkeurstemmen moet worden omgegaan vindt men van onderschikt belang.
- Als het zover komt dat er een referendum wordt georganiseerd, dan is dit bij voorkeur corrigerend en niet alleen raadgevend. De deelnemers zien dat als een mogelijkheid om ongewenste ontwikkelingen tegen te gaan, de reactie van de Tweede Kamer op het laatste raadgevende referendum draagt niet bij aan vertrouwen in de politiek. Maar dat wil niet zeggen dat er over elk onderwerp een referendum georganiseerd moet worden en dat het ook mogelijk moet zijn om er als burger een weloverwogen mening over te kunnen vormen. Dat is mede als gevolg van de invloed van sociale media steeds lastiger. Sommige onderwerpen zijn te complex en moet je overlaten aan deskundigen.
- Rechters worden meer dan politici in staat geacht om wetten aan de grondwet te toetsen. De deelnemers zien rechters als onafhankelijk en objectief, politici gaan uit van hun eigenbelang of partijbelang en leven bij de waan van de dag.

*Slotwoord*

Door de manier waarop het onderwerp representatie is geïntroduceerd aan de deelnemers, is deze ingewikkelde thematiek voor hen zeker meer tastbaar geworden. Door de deelnemers eerst te laten spreken over hun eigen ervaringen met vertegenwoordiging, kon men zich naar ons idee in een latere fase van het gesprek gemakkelijker uiten over het meer abstracte thema volksvertegenwoordiging. Dat de beeldvorming over volksvertegenwoordigers desondanks vrij negatief is, is blijkbaar een onontkoombaar gegeven. Men laat zich heel vaak in onderzoek negatief uit over 'Den Haag' en politiek, daar doet deze stapsgewijze introductie uiteindelijk weinig aan af. Wel hebben we de indruk dat men zich door deze aanpak beter realiseert waarin volksvertegenwoordigers in hun ogen te kortschieten: zij doen tijdens de verkiezingstijd veel beloften maar komen deze vervolgens niet na. Dat is velen een doorn in het oog. Het tussentijds vertrek van bewindslieden, het als éénmansfractie in de kamer verder gaan en het grote aantal partijen bij de laatste verkiezingen, dragen bij aan het gevoel dat volksvertegenwoordigers de burger niet goed representeren. De versnippering van het politieke landschap maakt dat er compromissen moeten worden gesloten. Dat is een gegeven dat weliswaar wordt begrepen, maar als ongewenst wordt ervaren. In hoeverre is de frustratie van de burger hierover onvermijdelijk? Een simpele oplossing lijkt een beperking van het aantal partijen te zijn, bijvoorbeeld door het invoeren van een kiesdrempel. Maar ook in dat geval zullen volksvertegenwoordigers zich moeten realiseren dat burgers verwachten dat zij hun verkiezingsbeloften meer dan nu nakomen.

## Bijlagen



**Bijlage 1 Vragenlijst uitnodiging**

# CAWI Questionnaire

Name of survey  
**REN selectie**

Client name



Author(s)  
**Schreuders, Bo**

This questionnaire was written according to Kantar TNS quality procedures

checked by

Repeating study (if this survey has been previously conducted)	
Name of survey	REN selectie
Language	Dutch (Netherlands)
Survey length (minutes)	3
Version	1
Author(s)	Schreuders, Bo
Contact	
Panel	
Sample size	Gross: Net:
Sample description	
Quota	
If several countries: indicate the countries	
If several targets	
Check-in site	<a href="http://www.tnsglobal.com">http://www.tnsglobal.com</a>
Comments	

## Index

Q002 - Q001: intro

Q003 - Q012:

Q004 - Q002: lft

Q005 - Q003:

Q006 - Q004:

Q007 - Q005:

Q008 - Q006:

Q009 - Q007:

Q010 - Q010:

Q011 - Q008:

Q012 - Q009:

Q013 - Q014:

Q014 - Q015:

Q015 - Q016:

Q016 - Q013:

**Q002 - Q001: intro**

Single coded

Kantar Public – een onderdeel van TNS NIPO – voert binnenkort onderzoek uit over de stand van zaken in de Nederlandse samenleving. We doen dit onderzoek in opdracht van een niet commerciële, onafhankelijke instelling.

We willen u vragen of u mee wilt doen aan dit onderzoek om op die manier invloed uit te oefenen op het te voeren beleid. *Concreet gaat het om het volgende:*

Deelname aan een groepsgesprek van twee uur. Voor deelname ontvangt u een e-voucher ter waarde van 40 euro. Natuurlijk worden ook uw eventuele reiskosten vergoed.

Het gesprek staat gepland op [merge datum] a.s. Start om [merge tijdstip] uur.

Het gesprek wordt geleid door een van onze onderzoekers; u zult samen met zeven andere deelnemers van gedachten wisselen over dit onderwerp.

Het onderzoek vindt plaats op een goed bereikbare locatie in [merge groep]. Wij verzorgen bij het moment van de dag passende catering.

Tijdens het gesprek worden video-opnames gemaakt, alleen voor intern gebruik. Onze opdrachtgever kan de gesprekken in een andere ruimte simultaan volgen.

Uw privacy is volledig geborgd. Alle bij dit onderzoek betrokkenen zijn verplicht om vertrouwelijk met alle gegevens om te gaan. In ons rapport zijn individuele deelnemers nooit herkenbaar.

Heeft u interesse om aan een dergelijk groepsgesprek mee te werken?

**Normal**

1 Ja

2 Nee

 **GO TO SCREEN OUT****Q003 - Q012:**

Text

Fijn dat u mee wilt werken! Wilt u de volgende vragen ook beantwoorden?

**Q004 - Q002: lft**

Numeric

**Max = 100**

Wat is uw leeftijd?

97 geen antwoord \*Position fixed \*Exclusive

**Q005 - Q003:**

Single coded

U bent?

Normal

- 1 man
- 2 vrouw

**Q006 - Q004:**

Single coded

Welke situatie is op dit moment het meest op u van toepassing:

Normal

- 1 12 uur tot 24 uur per week werkzaam
- 2 meer dan 24 uur per week werkzaam
- 3 werkloos, werkzoekend
- 4 arbeidsongeschikt, afgekeurd
- 5 student/scholier
- 6 gepensioneerd/VUT
- 7 huisman/huisvrouw
- 96 anders, namelijk... *\*Open \*Position fixed*

Ask only if **Q006 - Q004,1,3,4,5,6,2**

**Q007 - Q005:**

Open

Wat is (was) uw beroep?

**Q008 - Q006:**

Multi coded

Welke van onderstaande vervoermiddelen gebruikt u regelmatig?

U kunt meerdere antwoorden geven.

**Normal**

- 1 fiets
- 2 scooter, bromfiets, motor
- 3 auto
- 4 openbaar vervoer: trein
- 5 openbaar vervoer: bus, tram, metro
- 98 geen van deze *\*Position fixed \*Exclusive*

**Q009 - Q007:**

Single coded

Hoe zou u zichzelf omschrijven:

**Normal**

- 1 als er landelijke verkiezingen zijn, ga ik in principe altijd stemmen
- 2 als er landelijke verkiezingen zijn, ga ik soms wel en soms niet stemmen
- 3 als er landelijke verkiezingen zijn, ga ik meestal niet stemmen
- 4 ik heb geen stemrecht voor de landelijke verkiezingen
- 99 weet niet *\*Position fixed \*Exclusive*

**Q010 - Q010:**

Single coded

Stel dat er binnenkort landelijke verkiezingen zouden zijn en u zou gaan stemmen, op welke partij zou u dan waarschijnlijk gaan stemmen?

**Normal**

- 1 VVD
- 2 PVV (Partij voor de Vrijheid)
- 3 CDA
- 4 D66
- 5 GroenLinks
- 6 SP
- 7 PvdA
- 8 ChristenUnie
- 9 Partij voor de Dieren
- 10 50PLUS
- 11 SGP
- 12 DENK
- 13 Forum voor Democratie
- 14 andere partij, namelijk *\*Open*
- 15 ik ga niet stemmen
- 16 ik ga blanco\ongeldig stemmen
- 17 ik mag niet stemmen\heb (nog) geen stemrecht
- 18 wil niet zeggen
- 19 weet niet

**Q011 - Q008:**

Single coded

Hoe ziet het openbaar groen er uit in de buurt waar u woont?

**Normal**

- 1 heel goed onderhouden
- 2 redelijk goed onderhouden
- 3 matig/slecht onderhouden
- 99 weet niet *\*Position fixed \*Exclusive*

**Q012 - Q009:**

Single coded

Heeft u energiebesparende maatregelen in uw huis genomen?

**Normal**

- 1 Ja
- 2 Nee



**Q013 - Q014:****Single coded**

In welk land bent u geboren?

**Normal**

- 1 Nederland
- 2 Turkije
- 3 Marokko
- 4 Suriname
- 5 Antillen/Aruba
- 96 anders, namelijk... *\*Open \*Position fixed*

**Q014 - Q015:****Single coded**

In welk land is uw vader geboren?

**Normal**

- 1 Nederland
- 2 Turkije
- 3 Marokko
- 4 Suriname
- 5 Antillen/Aruba
- 96 anders, namelijk... *\*Open \*Position fixed*

**Q015 - Q016:****Single coded**

In welk land is uw moeder geboren?

**Normal**

- 1 Nederland
- 2 Turkije
- 3 Marokko
- 4 Suriname
- 5 Antillen/Aruba
- 96 anders, namelijk... *\*Open \*Position fixed*

**Q016 - Q013:****Text****Not back**

Alvast hartelijk dank voor het beantwoorden van de vragen.

Indien we veel aanmeldingen krijgen dan kunnen we niet iedereen uitnodigen. Mocht u op [ merge datum] niets van ons hebben gehoord, dan kunt u ervan uitgaan dat we voldoende mensen hebben kunnen benaderen. We willen u dan in ieder geval wel hartelijk danken voor uw bereidheid te reageren op dit verzoek.

## **Bijlage 2 Overzicht deelnemers**

7-sep-17

16:30 - 18:30 uur: Groep 1

	Geslacht	Leeftijd	Gezinssituatie	Beroep	Altijd/Soms/ Niet stem- mers	
1	vrouw	47		Verkoopmedewerkster	soms	NB
2	vrouw	53		Doktersassitente	ja	NB
3	vrouw	37		HR medewerker	ja	NB
4	vrouw	43	alleenstaand + kind	Chauffeuse (pt)	niet	
5	man	49	alleenstaand	Verkoper renovatie producten (ft)	altijd	
6	man	37	gehuwd	Meubelmaker, houtbewerker (pt)	niet	
7	man	46	gehuwd + kids	Verzekeringsspecialist (ft)	altijd	
8	man	60	alleenstaand	Verkoper vrachtwagen onderdelen 32u/wk	altijd	
9	vrouw	40	gehuwd + kids	Administratief medewerker 32u/wk	niet	

19:00 - 21:00 uur: Groep 2

	Geslacht	Leeftijd	Gezinssituatie	Beroep	Altijd/Soms/ Niet stem- mers	
1	man	27	alleenstaand	Vliegtuigcateraar (ft)	altijd	
2	man	27	gehuwd + kind	Managers fastfood-restaurant (ft)	niet	
3	man	19	thuiswonend	Verkoper (pt)	niet	
4	man	28	samenwonend	Facilitair medewerker (pt=32u/wk)	altijd	
5	vrouw	20	thuiswonend	Productiemedewerker (pt) m.b.v. uitkering	soms	
6	vrouw	29	thuiswonend	Security hostess (pt)	altijd	
7	vrouw	28	alleenstaande + kind	Geen	niet	
8	vrouw	26	thuiswonend	Geen (Wajong uitkering)	soms	
9	vrouw	25	thuiswonend	Verkoopster markt (oproep 0-10u p/wk)	soms	

14-sep-17

16:30 - 18:30 uur: Groep 1

	Geslacht	Leeftijd	Werksituatie	Beroep	altijd/soms/ niet stem- mers
1	vrouw	57	12 uur tot 24 uur per week werkzaam	Huishoudelijk ondersteuner en teamleider	ja
2	man	61	Meer dan 24 uur per week werkzaam	Administratief medewerker Uitkeringsdeskundige ww	ja
3	man	69	Gepensioneerd/ VUT	Graficus	soms
4	man	33	12 uur tot 24 uur per week werkzaam	ICT	ja
5	man	43	Meer dan 24 uur per week werkzaam	Financieel Adviseur, Coach en Software tester	ja
6	vrouw	45	Meer dan 24 uur per week werkzaam	Operator	ja
7	man	57	Arbeidsongeschikt, afgekeurd	Kok	ja

19:00 - 21:00: Groep 2

	Geslacht	Leeftijd	Werksituatie	Beroep	altijd/soms/ niet stem- mers
1	man	57	Meer dan 24 uur per week werkzaam	Informatieanalist	ja
2	man	68	Gepensioneerd/ VUT	boekhandelaar en later heb ik een impresariaat gehad (klassieke muziek)	soms
3	vrouw	38	Arbeidsongeschikt, afgekeurd	Fysiotherapeut	nee
4	vrouw	46	Meer dan 24 uur per week werkzaam	Secretaresse	ja
5	vrouw	49	Meer dan 24 uur per week werkzaam	Personeelsmanager	ja
6	vrouw	54	Meer dan 24 uur per week werkzaam	Wijkverpleegkundige	soms
7	man	40	Meer dan 24 uur per week werkzaam	Systeem architect (ICT)	ja
8	man	51	Full-time werkzaam, in de ziektewet		ja

## **Bijlage 3 Gesprekspuntenlijst**

## CHECKLIST REPRESENTATIE (120 MINUTEN)

Checklist 7 september 2017

### A. Introductie en kennismaking (15 minuten)

- Welkom heten bij Kantar Public
- Opdrachtgever: SCP (doet onderzoek in opdracht van de overheid, is benieuwd hoe Nederlanders denken over allerlei kwesties)
- Onderwerp: we gaan het hebben over hoe er beslissingen worden genomen in het dagelijks leven en de samenleving, over vertegenwoordiging en je vertegenwoordigd voelen en willen graag weten hoe jullie daar tegen aankijken.
- Spelregels:
  - Het gaat om meningen, dat betekent dat er geen goede of foute antwoorden zijn. Verzoek om vrijuit te spreken.
  - Verzoek om mobiele telefoons uit te zetten.
  - Opname, meekijken en anonimiteitwaarborg.
- We beginnen met voorstelronde: naam, leeftijd, functie/soort werk, leefsituatie.

### B. Kijk op vertegenwoordiging (30 minuten)

*Introductie: In sommige situaties in ons leven laten we ons vertegenwoordigen door andere mensen*

- Waar denkt u aan bij 'vertegenwoordiging'? In welke situaties in uw eigen leven speelt het?
- Wie zijn dan die vertegenwoordigers? Wat doen ze voor u?
- Definitie inbrengen: "Onder vertegenwoordiging verstaan we hier het zaken naar voren brengen en bespreken namens een grotere groep. Een vertegenwoordiger kan worden gekozen, maar kan het ook worden door toeval. Vertegenwoordiging kan informeel spelen (iemand neemt het in een discussie of conflict op voor de eigen groep of voor anderen) of als er formeel moet worden besloten of ingesproken voor een grote groep, bij voorbeeld in de ondernemingsraad in een bedrijf, aan de leerlingenraad op een school of in volksvertegenwoordigingen in de politiek.")
- Op welke manier heeft u er zelf, in uw dagelijkse omgeving, mee te maken gehad? (vertegenwoordigd worden of zelf vertegenwoordigen) vb: ouderraad, leerlingenraad, OR
- Wanneer voel(de) je je goed vertegenwoordigd? Heeft u daar voorbeelden van?
- En wanneer voel je je niet goed vertegenwoordigd? Waardoor komt/kwam dat?
- Aan welke voorwaarden moet iemand voldoen om een goede vertegenwoordiger te zijn?  
*Eerst open, evt. voorleggen:*
  - zelfstandig in besluiten nemen, of moeten ze je telkens raadplegen?
  - zelfde of andere achtergrond, moeten ze op je lijken?
  - dezelfde opvattingen of belangen, moeten ze hetzelfde denken?
  - zelfde kennis of meer kennis, moeten ze er meer van weten?
- In de Nederlandse politiek worden we vertegenwoordigd door onze volksvertegenwoordigers; mensen die door ons worden gekozen en landelijk vooral in de Tweede Kamer zitten. Hoe kijkt u tegen de Kamerleden aan? Hoe doen zij het?
- Heeft u goede ervaringen? En welke slechte ervaringen heeft u?

- Wanneer is iemand een goede volksvertegenwoordiger? Heeft u voorbeelden? Waarom deze?
- Waar moeten goede volksvertegenwoordigers aan voldoen voor u? *Eerst open, evt. refereren aan eerder gestelde:*
  - mandaat of raadpleging: moeten ze je telkens raadplegen?
  - zelfde of andere achtergrond: moeten ze op je lijken?
  - dezelfde opvattingen of belangen: moeten ze hetzelfde denken?
  - zelfde kennis of meer kennis: moeten ze er meer van weten?
- Voel je je vooral vertegenwoordigd door een partij of eerder door een specifieke vertegenwoordiger (bijv.: de D66 vertegenwoordigt uw belangen of Alexander Pechtold)? Waar zit 'm dat in?
- Moeten volksvertegenwoordigers *alle* Nederlanders vertegenwoordigen of alleen hun eigen achterban? Waarom?
- Welke sterke punten ziet u in de Nederlandse democratie, ook afgezet tegen het buitenland?
- En wat zou u willen verbeteren aan de Nederlandse vertegenwoordiging/democratie?

### **C. Niet-stemmen (20 minuten)**

- In Nederland gaat ongeveer 20% van de kiesgerechtigden niet stemmen bij verkiezingen voor de Tweede Kamer. Bij verkiezingen voor het Europees Parlement gaat minder dan de helft. Wie van u blijft wel eens thuis? Maakt het nog uit om welke verkiezingen het gaat?
- Welke redenen zijn er om wel te gaan stemmen, wat speelt daarin mee? *INT.: inventariseer op flipover*
- En welke redenen hebben mensen om niet te stemmen? *INT.: inventariseer op flipover*
- Wat vindt u van deze redenen: is de ene beter voor te stellen dan de andere? Waar zit 'm dat in?
- Wat vindt u er eigenlijk van dat niet iedereen stemt (20% TK en 50% GR en EP)? Wat is het gevolg daarvan?
- Het betekent misschien dat een bepaald deel van de bevolking of bepaalde standpunten niet worden vertegenwoordigd in de politiek: hoe staat u daar tegenover? Hoe erg is dat?
- Moet er een ondergrens worden gesteld aan de opkomst zodat de verkiezingen leiden tot een minimale vertegenwoordiging: bijvoorbeeld 85%?
- Zouden niet-stemmers moeten worden gestimuleerd wel te gaan stemmen? Op welke manier dan?
- Zouden we een opkomstplicht moeten invoeren?

*Er is op verzoek van de regering een commissie in het leven geroepen die voorstellen moet gaan doen om de Nederlandse democratie en vooral de volksvertegenwoordiging te verbeteren. De commissie staat voor een aantal keuzes en wil graag de mening en adviezen horen van burgers hierover. Mijn vraag aan jullie is dan ook: willen jullie met de commissie meedenken? Ik ga jullie een paar keuzes voorleggen en vragen wat je zou kiezen en waarom.*

*INT.: hou indeling in thema's per groep aan*

#### **D. Thema 1 machtsvorming en compromissen (20/25 minuten)**

- Keuzes voorleggen en laten beantwoorden:  
Kiesstelsel A  
kiesstelsel B
- Waarom heeft u die stelling zo beantwoord? Waarom voorkeur voor een stelsel met veel partijen?
- En waarom hebben sommigen een voorkeur voor een stelsel met weinig partijen?
- Hoe vindt u dat het vormen van een nieuw kabinet gaat in Nederland? Is het te volgen en open genoeg? Vindt u dat het opener moet? Hoe?
- Vindt u dat kiezers voorafgaand aan de verkiezingen meer invloed moeten hebben op de regeringssamenstelling? Waarom? Stel dat je dat zou willen: hoe zou dat kunnen dan?
- Eén manier om als kiezer van te voren invloed te hebben is door 'stembusakkoorden'. Politieke partijen geven dan voor de verkiezingen aan met welke andere partijen ze willen regeren, bijvoorbeeld VVD zegt dat ze met CDA en Christen Unie samen wil en PvdA zegt dat ze met Groen Links en SP verder wil. Je zou als kiezer dan kunnen kiezen uit blokken partijen: wat zou u daarvan vinden? Voordelen? Nadelen?
- Denkt u dat dat gaat werken, houdt men zich er aan?
- Je zou ook kunnen zeggen: geef de Tweede Kamer met alle verschillende politieke partijen meer invloed. Dan komt er bijvoorbeeld een minderheidskabinet wat ervoor zorgt dat zo'n kabinet voor elk onderwerp moet overleggen met de Tweede Kamer om medestanders en daarmee de meerderheid te krijgen voor een voorstel. Wat zou u daarvan vinden?

#### **E. Thema 2 waarover moet het gaan in TK (20 minuten)**

*We zien dat er in de politiek verschuivingen zijn in verantwoordelijkheid. De politiek in Den Haag is niet voor alles verantwoordelijk. Over sommige zaken gaat de EU, andere verantwoordelijkheden zijn overgedragen naar gemeenten (bijv. WMO) en verantwoordelijkheden zijn ook afgestoten naar private partijen (bijv. ov). Ik wil u graag een keuze voorleggen die hier verder op ingaat.*

- Keuzes voorleggen:  
a: De Tweede Kamer moet alleen praten over dingen waar het over kan beslissen  
b: De Tweede Kamer moet alles bespreken wat belangrijk is voor burgers
- Wat zijn uw antwoorden hierop? Waarom heeft u de voorkeur voor a of b?
- Het Europees parlement gaat bijvoorbeeld over beleid dat te maken heeft met de douane of de monetaire unie. De Tweede Kamer heeft hier niets over te zeggen. In hoeverre moet de Tweede Kamer zich dan nog bezighouden met dit soort onderwerpen? Wel of niet? Wanneer wel of niet?
- En hoe zit dat met verantwoordelijkheden die zijn overgedragen aan de gemeente, bijvoorbeeld de WMO. Stel dat de ene gemeente besluit dat huishoudelijke hulp er wel onder valt en de andere gemeente doet dat niet. Moet het dan zo zijn dat het aan de gemeenten blijft of moet er toch in de Tweede Kamer worden gesproken over wat er precies onder de WMO wordt verstaan aan hulp? Wat is in uw ogen de taak van de Tweede Kamer?



- Er zijn ook verantwoordelijkheden overgedragen aan private partijen. Zo is de energievoorziening nu een zaak van energieleveranciers/postbezorging overgegaan naar verschillende bedrijven. Heeft de TK dan helemaal geen functie meer over dit onderwerp of nog wel? En wanneer dan wel? Wat is dan hun functie, wat verwacht u van de Tweede Kamer?

### **F. Thema 3 politieke partijen (20 minuten)**

*Ik wil het met u hebben over de positie van politieke partijen in Nederland. Hiervoor heb ik een keuze. Wilt u aangeven naar welke stelling uw voorkeur het meest uitgaat?*

- Keuzes voorleggen: A en B
- Wat zijn uw antwoorden hierop?
- Waarom vindt u dat de politieke partijen meer te zeggen moet krijgen over wie er in de Tweede Kamer zitten?
- En waarom vindt u dat politieke partijen daar minder over te zeggen moeten hebben, waar heeft dat mee te maken?
- Wat is volgens u de meerwaarde van een politieke partij?
- Verreweg de meeste burgemeesters zijn lid van een politieke partij. Er wordt wel eens gesteld dat politieke partijen veel te veel invloed hebben bij de benoeming van mensen in openbare functies. Wat vindt u daarvan? Moet dat aangepast? Hoe dan?
- Wat moet er gebeuren met Tweede Kamerleden die uit de partij stappen: zetel teruggeven en uit de Tweede Kamer of een eenmansfractie beginnen? Waarom?

### **G. Thema 4 Directe democratie en referenda (20 minuten)**

*Er wordt ook wel eens gesproken over de mogelijkheid om burgers meer directe invloed te geven op bepaalde beslissingen. Daar gaan we nu verder op in.*

- Ik wil u weer twee keuzes voorleggen:  
A: De Tweede Kamer moet altijd het laatste woord hebben en referenda kunnen hoogstens raadgevend zijn  
B: Het moet mogelijk zijn beslissingen van de Tweede Kamer terug te draaien met een correctief referendum
- Waar zou u voor kiezen? En waarom?
- Welke redenen heeft u om de Tweede Kamer het laatste woord te laten hebben?
- En welke redenen heeft u om te kiezen voor een referendum waarmee beslissingen van de Tweede Kamer teruggedraaid kunnen worden?
- Wat zijn volgens u de voors en tegens van een referendum?
- Over welke onderwerpen moet iedereen kunnen meebeslissen/meestemmen?
- Moet je daar nog voorwaarden aan stellen? Welke?
- Is het een aanvulling op het huidige systeem of kan het huidige systeem vervangen worden door referenda?
- Vindt u eigenlijk dat burgers meer directe invloed moeten krijgen? En hoe zou dat er uit moeten zien volgens u?

## H. Thema 5 Parlement en rechterlijke macht (15 minuten)

*Ik wil het met u nog hebben over de rol van rechtsstaat ten opzichte van de politiek. Het rechtssysteem zorgt voor bepaalde waarborgen voor de burgers. Hoe moeten politici en het rechtssysteem zich tot elkaar verhouden?*

- Ook nu weer twee keuzes: A en B
- Waarom kiest u voor situatie A, waarin gekozen politici het het meest voor het zeggen hebben?
- En welke redenen hebben degenen die voor situatie B kiezen, waarin rechters wetten mogen toetsen aan de grondwet en zij het laatste woord hebben?
- Wat denkt u: is bescherming door de rechter tegen onrechtvaardig/ onredelijke gevolgen van politiek en overheidsbeleid nodig en wenselijk? Indien ja: dan moeten politici zich dus kunnen verantwoorden en hebben zij nog een instantie boven zich staan. Vindt u dat terecht? Waarom?
- Vindt u dat rechters een politieke partij moeten kunnen verbieden als die volgens hen een bedreiging vormen voor de rechtsstaat en democratie? Waarom?

## I. Tot slot (10 minuten)

- Zoals eerder ter sprake kwam doen we dit onderzoek in opdracht van het SCP mede voor de staatscommissie die momenteel in opdracht van de regering bekijkt hoe het parlementaire stelsel werkt en beter kan aansluiten op maatschappelijke ontwikkelingen: burgers willen meer inspraak, opkomst van sociale media en versnippering van de politiek met de veelheid aan partijen. Wat vindt u ervan dat er zo'n commissie is? Waarom?
- Wat moeten ze hier nu mee, wat moet ze zich vooral aantrekken? Welke boodschap zou u de commissie willen meegeven?
- We hebben nu twee uur met elkaar gesproken over het Nederlandse systeem van volksvertegenwoordiging. Alles bij elkaar genomen: is het een goed systeem, kan het beter en zo ja, wat?
- Wat vindt u ervan dat dit soort gesprekken worden gehouden over een onderwerp als dit?
- Vragen uit de meekijkruimte?

*Dank voor de medewerking.*

1.

<p>Kiesstelsel A.</p> <p>1. Er zijn veel partijen</p> <p>2. Alle geluiden uit de samenleving worden in de Tweede Kamer gehoord</p> <p>3. De kabinetsformatie is ingewikkeld en onvoorspelbaar</p>	<p>veel meer voorstander van A</p> <p><input type="checkbox"/></p>	<p>iets meer voorstander van A</p> <p><input type="checkbox"/></p>	<p>kan niet kiezen</p> <p><input type="checkbox"/></p>	<p>iets meer voorstander van B</p> <p><input type="checkbox"/></p>	<p>veel meer voorstander van B</p> <p><input type="checkbox"/></p>	<p>Kiesstelsel B.</p> <p>1. Er zijn weinig partijen</p> <p>2. Niet alle geluiden uit de samenleving worden in de Tweede Kamer gehoord</p> <p>3. De kabinetsformatie is simpeler en voorspelbaarder. Op de avond van de verkiezingen is duidelijk wie de regering gaat vormen</p>
---	--	--	--	--	--	--

2.

<p>A.</p> <p>De Tweede Kamer moet alleen praten over dingen waar ze over kan beslissen</p>	<p>veel meer eens met A</p> <p><input type="checkbox"/></p>	<p>iets meer eens met A</p> <p><input type="checkbox"/></p>	<p>kan niet kiezen</p> <p><input type="checkbox"/></p>	<p>iets meer eens met B</p> <p><input type="checkbox"/></p>	<p>veel meer eens met B</p> <p><input type="checkbox"/></p>	<p>B.</p> <p>De Tweede Kamer moet alles bespreken wat belangrijk is voor burgers</p>
--	---	---	--	---	---	--

3.

<p>A.</p> <p>Politieke partijen moeten meer te zeggen hebben over wie er in de Tweede Kamer zitten. Dat kan door</p> <p>1. het moeilijker te maken om politici met voorkeurstemmen in de Kamer te kiezen</p> <p>2. Kamerleden hun zetel af te nemen als ze uit hun partijfractie stappen of gezet worden</p>	<p>veel meer eens met A</p> <p><input type="checkbox"/></p>	<p>iets meer eens met A</p> <p><input type="checkbox"/></p>	<p>kan niet kiezen</p> <p><input type="checkbox"/></p>	<p>iets meer eens met B</p> <p><input type="checkbox"/></p>	<p>veel meer eens met B</p> <p><input type="checkbox"/></p>	<p>B.</p> <p>Politieke partijen moeten minder te zeggen hebben over wie er in de Tweede Kamer zitten. Dat kan door</p> <p>1. het makkelijker te maken om politici met voorkeurstemmen in de Kamer te kiezen</p> <p>2. Kamerleden meer ondersteuning te geven om onafhankelijk van partijfracties hun werk te doen</p>
--	---	---	--	---	---	---

4.

<p>A.</p> <p>De Tweede Kamer moet altijd het laatste woord hebben en referenda kunnen hoogstens raadgevend zijn</p>	<p>veel meer eens met A</p> <p><input type="checkbox"/></p>	<p>iets meer eens met A</p> <p><input type="checkbox"/></p>	<p>kan niet kiezen</p> <p><input type="checkbox"/></p>	<p>iets meer eens met B</p> <p><input type="checkbox"/></p>	<p>veel meer eens met B</p> <p><input type="checkbox"/></p>	<p>B.</p> <p>Het moet mogelijk zijn beslissingen van de Tweede Kamer terug te draaien met een correctief referendum</p>
---	---	---	--	---	---	---

5.

<p>Situatie A</p> <p>1. Rechters mogen wetten <b>niet</b> toetsen aan de grondwet</p> <p>2. Gekozen politici bepalen of een wet in strijd is met de grondwet</p> <p>3. De politiek heeft dus het laatste woord</p>	<p>veel meer voorstander van A</p>	<p>iets meer voorstander van A</p>	<p>kan niet kiezen</p>	<p>iets meer voorstander van B</p>	<p>veel meer voorstander van B</p>	<p>Situatie B</p> <p>1. Rechters mogen wetten <b>wel</b> toetsen aan de grondwet</p> <p>2. Als gekozen politici een wet aannemen die mogelijk strijdig is met de grondwet, kan aan rechters worden gevraagd daarover een uitspraak te doen</p> <p>3. Rechters hebben in dat geval het laatste woord</p>
	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	